

HELYEM·HÁZAM·PALOTÁM

RÁKOSPALOTA ■ PESTÚJHELY ■ ÚJPALOTA

HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐJE

III. évf. 1. szám

100 éve halt meg
Madarász Viktor

110 éves
a Pestújhelyi
Általános Iskola

A protestáns
prédikátor emlékezete

A közösségépítés
négy évtizede Újpalotán

Főszerkesztő: Kiss Emília

Szerzőink:

▪ Antal Frigyes (1887–1954) *művészettörténész, a Szépművészeti Múzeumban dolgozott, a tanácsköztársaság után emigrált, 1933-tól Londonban élt*
▪ Csaba Kata építész, a XV. kerületi Önkormányzat Főépítész irodájának munkatársa, Rákospalotán él.

▪ Gimesi Zsuzsanna (1947) *ny. református lelkész. Pestújhelyen született, azóta is a kerületben él.*
▪ Hajducsek János (1952) *okleveles építésmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök. A rákospalotai B-15 Galambász Egyesület és a Magyar Galamb- és Kisállattenyésztők Szövetségének vezetőségi tagja. 1985 óta rákospalotai lakos.*

▪ Kelemen Árpád (1950) *ny. művelődésszervező. 1978-tól az Újpalotai Szabadidő Központ munkatársa, 1987. óta az intézmény vezetője volt.*
▪ Kuczko Andrea (1969) *Művelődésszervező. 2007 óta dolgozik a XV. kerületben, a Csokonai Kulturális és Sportközpontban, 2013 óta a Dokumentumtár és Információs Központ vezetője.*

László György (1896–2004) *építésmérnök, Rákospalota város műszaki tanácsosa, II. világháború utáni újjáépítésének vezetője, és a vízvezeték-hálózat megtervezője, a kerület díszpolgára.*

▪ dr. Matits Ferenc (1958) *művészettörténész, számos nemzetközi és hazai szakmai szervezet tagja, Madarász Viktor művészetének elismert kutatója.*

▪ Németh Gábor (1977) *Hajózási technikus, egy XV. kerületi civil szervezet, a Szabó Miklós Lelkipásztor Szellemi Hagyatékát Órzó Alapítvány alelnöke.*
▪ Rátonyi Gábor Tamás (1970) *Helytörténeti kutató. Korábban a Budapest című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, jelenleg a XV. kerületi blog szerkesztője.*

▪ Szunyogh László (1952) *Tanár. Pestújhelyen született, többek között a XV. kerületben a Pestújhelyi Általános Iskolában tanított. (2000–2012) Volt újpalotai és rákospalotai lakos is.*

Madarász Viktor fiatalkori portréja
a Rákospalotai Múzeum gyűjteményéből

<i>Németh Gábor</i> „...e község minden lakója tiszteletben részesít...”	3
<i>Rátonyi Gábor Tamás</i> Adalékok a rákospalotai Kossuth-szobor történetéhez	12
<i>Rátonyi Gábor Tamás</i> Barcza Lajos (1873(?)-1936)	17
<i>Kelemen Árpád</i> A közösségépítés négy évtizede Újpalotán	19
<i>Gimesi Zsuzsanna</i> A protestáns prédikátor emlékezete	26
<i>Szunyogh László</i> 110 éves a Pestújhelyi Általános Iskola	28
<i>Rátonyi Gábor Tamás</i> A volt 201-es út 3-as és 4-es kilométerköve	38
<i>Hajducsek János</i> B.15 Testvériség Galambtenyésztő Egyesület	40
<i>Csaba Kata</i> Víztoronyház	42
<i>Kuczko Andrea</i> Rákospalotai Növényolajgyár	44
<i>Csaba Kata</i> MÁV lakótelep	46
<i>László György</i> A Stephaneum aggok háza története	48
<i>László György</i> A „Kossuth-szobor néni”	53
<i>dr. Matits Ferenc</i> 100 éve halt meg Madarász Viktor	55
<i>Antal Frigyes</i> Madarász Viktor (1830–1917)	58

Kedves Olvasó!

Lapunk harmadik életévébe lép ezzel a számmal, amelyet Ön most a kezében tart. Némi késéssel ugyan, de mégis összeállt a kézirat és mi, szerzők 2017-ben ismét megújult erővel és reményekkel kezdjük el az új évfolyamot. Továbbra is várjuk az új szerzők jelentkezését, hogy lapunknak a kezdektől vállalt nyitottsága a gyakorlatban is megvalósulhasson.

Tisztelettel kérem, ha Önt vagy ismerősét elmélyültebben érdekli a Rákospalota, Pestújhely, Újpalota története és kutatásait szívesen megosztaná másokkal is, úgy bátran küldje el írását és elérhetőségét a szerkesztőség címére! (mail@rakospalotaimuzeum.hu címre vagy postai úton a Rákospalotai Múzeum, 1158 Budapest, Pestújhelyi út 81. címre.)

De nem csak betűvel él az ember...

A tavasz minden évben magában hordozza a testi és szellemi megújulás lehetőségét is. Az időjárás jobbra fordulásával igyekezzünk minél több időt a szabadban tölteni!

A jóidő beköszöntével kertészkedés vagy séta közben amellet, hogy a saját gondolatainkat rendezgetjük, módunk nyílik arra is, hogy szomszédainkkal, vagy néhány mondat erejéig akár az utcán járókelőkkel is beszédbe elegyedjünk. Az együtt lakókból akkor válhat együtt élő közösség, ha képesek leszünk nyitni egymás felé és törődni a magukra maradtakkal. Ez is egy olyan dolog, amit érdemes ellesnünk elődeinktől!

A főszerkesztő

A Rákospalotai Múzeum gyűjteményéből

**Cara mihi sedes" - latinul: "Drága nekem e hely".
A ház, amelynek homlokzatán e szavak olvashatók
a Pozsony utcában áll**

A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

„...E KÖZSÉG MINDEN LAKÓJA TISZTELETBEN RÉSZESÍT...”

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: Németh Gábor

A 19-20. század fordulóján egyik legfontosabb nemzeti ünnepünkön, március 15-én Rákospalota község képviselőtestülete több ünnepi díszközgyűlésen is fejet hajtott az 1848-49-es forradalom és szabadságharc emléke előtt. Ezeket gyűjtöttük ki, s mintegy forrásdokumentum-csokrot át is nyújtjuk olvasóinknak.

1898-ban, a forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján hívott össze a képviselőtestület első ízben ünnepi közgyűlést. Ezen első alkalommal Veszelyovszky Béla jegyző emlékezett a dicső eseményekre. Tette ezt úgy, hogy a testületi jegyzőkönyv is rögzítette: tíz egykori forradalmár, honvéd is jelen volt.¹ A különleges évfordulóra különleges emlékezés és ünneplés dukált, amely méltó hagyományteremtő alkalomnak is látszott, azonban az elkövetkező tíz évben nem lelmi nyomát a képviselőtestület illetlen megemlékezésének.

A forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulóján, 1908-ban ismét díszközgyűlést tartottak március 15-én, amelyet aztán több város-házi ünneplés is követett. Ezekben az alkalmakon a képviselőtestület és persze Rákospalota egy-egy nagytekinélyű tagja emlékezett az elődökre. 1908-tól minden évben visszatérő, ismétlődő március 15-i ünnepség alkalmából és tiszteletére összehívott képviselői díszközgyűlés, s az ezen elhangzó emlékező beszéd. Az utókor szerencséjére ezeket a jegyzőkönyv részévé tették, így ma is olvashatóak. Az első világháború küszöbén és ideje alatt a március 15-i ünnepségek már más „forgatókönyvvel” készültek, az ünnepi beszédek vagy elmaradtak, vagy csak nem rögzítették írásban ezeket. Mindenestre 1908-1912 között öt palotai tekintély

mondott beszédet, de dr. Schwartz Gusztáv katolikus plébános 1911-ben elmondott emlékezését írásban nem rögzítették, így az 50. évfordulóval kezdődő ünnepi beszédek majdnem teljes anyagát adjuk most át a kései, de a szent nemzeti ünnepünkkel átítatódott utódok számára.

Veszelyovszky Béla jegyző²

1898. március 15.

„Mélyen tisztelt díszgyűlés! Ha voltak valaha általános népszerűségű ünnepi a magyarnak, amelyek külső nyilvánulásaikban oly magasztosak, oly feledhetetlenek, s belső tartalmukban oly nemzeti érdekűek voltak, úgy az 1848. március 15-én lefolyt örömnem az első helyet foglalja el azok között. Nemzetünk örömnempe volt e nap, szabadságunk születésének ünnepe, az a legmagasztosabb ünnep, amidőn öntudatra ébredt a magyar nép. Ennek a nagy jelentésű napnak félszázados évfordulóját ünnepli ma az egész nemzet, szabad hazánk minden szabad fia el van telve a nagy múlt iránti kegyelet magasztos érzetével, megelevenednek képzeletünkben a nagy idők hősei, alakot nyernek a történelem alakjai s szívünkben a hála, az igaz elismerés babékoszorújával díszítetten vonulnak el lelki szemünk előtt a 48-as események.

1 Ebben az évben még biztosan élt néhány egykori honvéd Rákospalotán, a díszközgyűlésen jelen lévőket fel is s sorolták a jegyzőkönyvbe, így azt mi is közre adhatjuk: Rantzky József; Tóth István; Tóth Pál; Selem József; Skotnyár Ferenc; Valentin János; V. Varga András; Varró János; Verbanics István; Zsoldos János. Bővebben akár a palotai nemzetőrökről, akár a palotai 48-as kultuszról: Ádám Ferenc: 48 emlékezete Rákospalotán. Bp., 2002.

2 Dr. Veszelyovszky Béla Rákospalota nagyközség jegyzője volt. Nevéhez kötik Pestújhely kialakulását, mert ő kereste meg egykori iskolatársát, Bezsilia Nándort, hogy a honvédség által kisajátítani akart területen segítse a terület parcellázását és eladását, így remélve a község számára bevételt.

Látjuk a határtalan lelkesedésben tomboló márciusi ifjúságot, látjuk koszorús költőnket, Jókai Mórt felolvasni a 12 pontból álló kiáltványt, s halljuk a lelkesült szavakat, melyekkel beszédét végzi: „És ezen jogokat követelni tartozik a nemzet, bízva önjerejében és az igaz ügy Istenében!” A szabadságszomjas ifjúság erőszakkal keríti hatalmába a sajtót s rövid percek múlva a nép már örömkönnnyekkel áztatja a sajtó első szabad termékét.

Halljuk Petőfi Sándornak, a nép lantosának ércszavát, midőn ezernyi torok által kísérve hangzik esküje: „A magyarok Istenére esküszünk, Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!”

Mélyen tisztelt díszgyűlés!

Amíg mi csak képzeletünk szárnyain vagyunk képesek visszaszállani a nagy múlt eszményeihez, vannak községünknek lakói, akiknek nincs szükségük fantáziára, nekik elég az emlékezet. Itt üdvözölhetjük szabadságunk félszázados örömnepén községünk hőseit, őszbe borult bíránkkal élükön – a 48-as honvédeket.

Üdvözlünk tehát titeket a nagy nemzeti múlt élő tanúit, üdvözlünk szívünk egész melegével, honfiúi érzelmünk teljességével. Hiszen ti tanúi voltatok a szabadság születésének, tanúi voltatok a 48-as események lefolyásának, s most tanúi vagytok a magyar hazaszeretetnek. A ti kebletek nyitva állott a csaták golyózaporának, a ti hazaszeretetek védte meg a haza régi nagyságát, vívta ki mindnyájunk szabadságát. Ti vagytok az utókor példányképei, akikre köszönő szeretettel tekint a nemzet.

Szabadságharcunk dicső honvédei legnagyobb részben névtelen sírban porlanak, ti pedig ismeretlenül éltek, de legyetek meggyőződve, hogy e község minden lakója tiszteletben részesít, s

neveitek a lakosság szívébe lesz zárva örökké. Fogadjátok tehát szívünk mélyébe érzett hálánk és elismerésünk kifejezését.

Mi pedig, mélyen tisztelt közgyűlés, kik szabadságunk ötven éves évfordulójának megünneplésére gyűltünk egybe, adjunk kifejezést szívünk mélyébe érzett honfiúi lelkesedésünknek s édes hazánk iránti szeretetünknek annak egyhangú elfogadásával, amely a jelen díszgyűlés jegyzőkönyvében foglaltatik, s amelyet szíves engedelmmel bátor leszek felolvasni.”

Wágner Manó³

1908. március 15.

„Igen tisztelt Uraim! Ezer éve annak, hogy őseink elfoglalták e földet, hogy maguknak és utódjaiknak hazát szerezzenek. De ha visszatekintünk a múltba, látjuk, hogy nem mindig a magyar volt az országnak birtokosa. Magyarország története vérrel van írva s földje vérrel van áztatva. Történetünk minden lapja Szentírás, melyet minden magyar szívébe vésett. Magyarország az a föld, hol két ellentét összecsapott. Összecsapott e földön Ázsia, a népek bölcsője Európával, a civilizáció iskolájával. Ezen vészes harcok, háborúk folyamán száz és száz nép és törzs veszett ki, elpusztult, csak a magyar maradt meg. Mi az oka annak, hogy a magyar meg tudta őrizni önállóságát, meg tudta tartani hazáját? Aki ismeri a történelmet, az tudja, hogy a magyar szabadságszerető nép volt, mely meg tudta védeni jogait és legrágább kincsét, szabadságát. Török, tatár, német össze akart törni bennünket, rabigába akarták hajtani az országot, de a magyar mindig hősiiesen síkra szállt szabadságának védelmére. Őseink folytonos sza-

3 Wágner Manó 1858. március 13-án született Liebenthalban (Szilézia) 1872-ben költözött a családjá Pest-Budára. 1889-ben feleségül vette negyedi Szabó Alajos leányát, Gizella Arankát. Negyedi Szabó Rákospalotán magánpolgári iskolát alapított és vezetett, aminek Wágner lett később az igazgatója. Ezt az intézményt Wágner tovább fejlesztette, bővítette (1892-től már gimnázium, 1906-tól állami érettségi bizonyítványt is kiadhatott). Több egyházi és civil szervezet vezetője, tagja volt. Már életében díszpolgárrá választották Rákospalotán. 1929-ben halt meg.

badságharcot folytattak. Bocskai, Bethlen Gábor, Rákóczi György, II. Rákóczi Ferenc – mindannyian a magyar alkotmányért ragadtak fegyvert, hogy ezredéves jogainkat, szabadságunkat megvédelmezzék. A francia forradalom elnyomatása után a magyar nemzetre is az elnyomatás korszaka következett. Az elnyomatás e szomorú napjaiban volt egy töredék, élén gr. Széchenyi Istvánnal, mely megmutatta a kivezető utat a nagy nemzeti szerencsétlenségből. Széchenyi István grófnak az volt az elve, s az volt a jelszava, hogy „*Magyarország nem volt, hanem lesz!*” Ő volt a legnagyobb magyar, nemcsak a hazaszeretetben, hanem a hazáért való munkálkodásban is. Ő volt az, ki hidegen számító mérsékletével bölcsen vezette az ország ügyeit, s nevéhez számos vívmány fűződik. Az 1836-i országgyűlés már kimondotta, hogy a jobbágy megválthatja magát és ily módon felszabadulhat. Az 1844-i országgyűlés államnyelvül, törvénykezési és oktatási nyelvül a magyart teszi meg. Az 1847-48-i országgyűlésen, Pozsonyban megjelent a király, és magyar nyelven nyitotta meg azt. Ezen országgyűlésen számos törvényt akartak hozni. Két párt állott egymással szemben. A szabadelvű és a konzervatív. De közben 1848-ban kitört a francia forradalom, mely továbbterjed Berlinbe, majd Bécsbe és megbuktatja Metternichet, a mindenható kancellárt. A forradalom híre hozzánk március 14-én jutott el, és nevezetes átalakulásnak, változtatásnak vált előidézőjévé. Az ifjúság reformokat követelt, de ezek megvalósítását az egyik párt hátráltatta és mindent elkövetett, hogy az országgyűlés feloszlattassék. 1848. március 15-én Petőfi, Jókai, Irinyi, Vasvári és mások 12 pontban megszövegezték a nemzet követelményeit, s mint a szabad sajtó első terméke a „*Talpra magyar!*” látott napvilágot. Az egyenlő-

ség, testvériség és szabadság jegyében fogant eme mozgalom hatása alatt számos törvényt hozott a pozsonyi országgyűlés, többek közt a törvény előtti egyenjogúságról s a cenzúra eltörléséről. Ledőltek a válaszfalak nemes és nem nemes, szegény és gazdag közt, és nem nyirbálták már meg többé a gondolatot.

De mit tapasztalunk? Akik erről ma beszélnek, sajnos másként értelmezik a történelmet. Ha felkelnének sírjaikból a márciusi nagy napok dicső megteremtői, bámulva néznének körül. Ki a testvér ma? Aki velem tart! Akár szocialista, akár nemes, mindegyik csak a maga körében érzi jól magát és nem törődik sem másokkal, sem a hazával.

Egyenlőség? Hogy értelmezik ezt ma? Hogy mindenki egyenlő vagyonnal bírjon, tekintet nélkül egyesek tehetségére és munkájára. Ilyen egyenlőségből nem kérünk!

Szabadság? Ma az a szabadság, ha törvény és szabály nélkül, vadul és zabolátlanul azt tehetjük, amit akarunk, törhetünk, zúzhatunk, mint a legutóbbi utcai tüntetéseken Pesten történt. Ilyen szabadság nem kell nekünk. Nem ezt az egyenlőséget, szabadságot akarták reánk hagyni dicső nagyjaink. Helyre kell állítani az eszmék, a jogok egyensúlyát. De ne csak dikciózzunk, hanem dolgozzunk is a hazáért. Csak így lesz a haza nagygyá, népe boldoggá, ha igazi testvéries egyetértéssel vállvetve dolgozunk hazánk felvirágoztatásán, s ha szabadságunkért harcba szállunk, nem szuro nyok ellen, hanem belső ellenségeink ellen, mert ezek a legveszedelmesebbek. Nem agyonverni, hanem megnyerni kell őket.

A Mindenható engedje, hogy a magyar megérje azt, hogy igazán független, szabad és boldog legyen!”

Duschinszky Mihály⁴

1909. március 15.

„Mélyen tisztelt közgyűlés! Tisztelt ünneplő közönség! Egy nemzet életében vannak nagyjelentőségű napok, melyeknek lelkesítő tartalma magával ragadja az érzelmet, s az ember lelkét a lelkesedés szárnyain a magasba, az ég felé emeli.

És röptében megnyílnak a lélek távolba látó szemei, eloszlik előtte a köd, mely a jövőt borítja, szétfoszlik a fátyol, mely a múltat takarja, s mintegy mennyei szózat szólásra, az érzelmek árjának megszólaltatására buzdít, de ha szólásra nyílik ajkunk, fájdalmasan érezzük a nyelv gyarlóságát, érezzük, hogy nyelvünk nem képes érzelmeink magaslatára emelkedni, nem képes gondolatokat gyors röptükben követni. Ily lelkesítő, a nemes indulatok tömegét lelkünkben felkeltő nap a magyar nemzet életében március 15-én a szabadság kikeletének, 1848. március 15-ének évfordulója. És ma felém hangzik községünk érdemes előjáróságának biztató szava, gyenge erőmre bízom a feladatot, hogy ezen hazafias érzületben egybegyűlt ünnepi gyülekezet előtt szólaltassam meg azon érzelmeket, ama dicsőséget és lelkesedést, melyet nagy idők emlékének ellenállhatatlan varázsa szül és támaszt. Azonban midőn a megtisztelő felszólításnak engedve szólásra nyitom ajkamat, érzem erőm fogyatékoságát, nyelvem gyengeségét azon idők egész jelentőségének felölésére, melyről nemzetünk ihletett költője mondja:

*Ez volt a kor csodáknak éve
Félistenek láttattak élve.*

De az én lelkem előtt eltűnik ma fátyol, mely a múltat takarja, s a dicső kor hőseinek, lánglelkű költőink szavain elmerengve látom, nemcsak a

márciusi nagy napok eseményeit, hanem azon erőt is, mely történelmünk ama páratlan jelenét előidézte. Lelki szemem előtt eloszlik a jövő sűrű köde, látom, mint hat a nagy idők emléke nemzetünk fejlődésére, mint törekszik majd azon dicső cél felé, melyet nagy nemzeti költőnk így tűzött ki:

*Nemes, nagy és dicső
Hatalma üdve és neve
Az éggel mérkőző.⁵*

Amit a lelkem a múltba visszatekintve március 15-ről lát, amit ezen nagy emlékezés hatásáról jövőnkre remél, azt óhajtom itt elmondani.

Tisztelt ünnepi közgyűlés! A költő ezen álmát megvalósultnak látom a múltban 1848. március 15-én.

Nemes volt akkor a magyar nép. Mert képzelhető-e egy nemzetről nagyobb alkotás, mint ama márciusi 12 pont, mely szeretettel gondolkodik mindenkiről, aki e haza földjén él, szabadságot adni az elnyomottak, jogot adni a jogtalannak?!

S lehet-e a nemzet nagyobb, mint akkor, midőn fegyvertelenül a fegyver hatalmával szemben ellenállhatatlan erővel életbe léptette ezen nemes alkotásait, s elszánt határozottsággal eltiporta a szabadság útját álló akadályokat.

Ez akkor halhatatlan dicsőséget szerzett nemzetünknek, mely megnyilatkozott az egész világ rokonszenvében, azon érzelmekben, melyeket a magyar név említése felkeltett mindenütt, ahol jogok méltatást találtak, melyeknek szép kifejezése egy nagy német költő ezen szava: *Ha a magyar nevet említtem, a világot is szűknek érzem.*⁶ A nemzeti szabadságnak évszázadok keserves küzdelmei és szenvedései árán elülttetett fájának, gyönyörű virágfakadásának nevezhetők,

4 Duschinszky Mihály (1871-1939) a rákospalotai zsidó hitközség első rabbija volt. A képviselő-testület tagja, jeles teológiai író és kiváló egyházi szónok volt.

5 Vörösmarty Mihály: Honszeretet

6 Nem tudni, kinek a fordítása e sor. Duschinszky Heinrich Heine: 1849 októberében című verséből vette a részletet. Fordítása Kálnoky László, Faludy György, Eörsi István alapján ez: "Ha a nevedet hallom, magyar, / szűk lesz a német zeke rajtam..." Korabeli fordítást, amely alapján a rabbi idézhette, nem találtam.

a nagy események fejtegetése azóta sok nagy elmét foglalkoztatott, de elcsodálkozunk azon, hogy ezen a téren mily nézeteltérések keletkeztek – eltekintve a hősoktól, kiknek érdemei tagadhatatlanok – a felekezetek képviselői híveik magatartásainak – az urak, birtokosok áldozatkészségének – az írók, a költők lelkesítő verseinek, a politikusok, a nagy vezérek tehetségének – a munkásosztály szónokai a nagy tömeg lelkesedésének nyújtják oda az érdem babérkoszorúját. Én azonban éppen abban látom az erőt – mely ama időt a kor csodáknak évévé tette, hogy mindenek, a nemzet minden rétege és osztálya joggal magának követelheti a dicsőség érdemét. A nemzetet az tette naggyá és dicsővé, hogy főúr és jobbágy, keresztény és zsidó, tót, német és magyar, agg és ifjú, nő és férfi egyaránt egy nagy közös érzésben találkozott – a haza és a szabadság szeretetében. Mindannyian megértették, hogy:

*„Nemcsak a dicsőké a haza, munkás, pór, szegény
Bár észrevétlen dolgozik a haza derületén”*

és hogy a magyar nép, melynek pártoskodás volt ősi hibája, egy hatalmas, oszthatatlan egésszé tudott tömörülni, egységes és egyetértő lett nemes alkotásban, ez tette, hogy a nemzet az egységes egy Isten képe lett. Ez hozta Magyarhonnunk 1848. március 15-ét.

Tisztelt ünnepi közgyűlés! A nemzet egysége és egyetértése lehet csak és lesz is azon erő, mely hazánk jövőjét biztosítja. Tavaszi virágfakadás volt az 1848. év lelkesedése. De az örök tél honából jött éjjeli sötét fagy elpusztította a nemes, reményteljes hajtásokat. Hideg tél nehezedett hazánkra, elnémítva a tavaszi csodákat zengő dallamokat – csak nagysokára, két évtized múlva oszlathatta szét a szabadság napja a zsarnok

kényuralom sűrű ködét, de mégis kitavaszkodott, nehezen bár és lassan, de mégis kifakadtak a nemes fa hajtásai. Helyre állt a szabadság védvára, az ősi alkotmány, azonban a dicsőség azon foka, melyen nemzetünk 1848-ban állott, azóta még elérhető nem volt. Mert nem állott helyre a nemzet akkori egysége. Mert a magyar nép csak akkor tud tömörülni, mikor gyilkos fegyverrel kellett jogait védenie, nem pedig oly időben, mikor a fegyverből sarlót és ekét kovácsolni kell, hogy minden polgár munkája után élhessen, pedig: nem csak veszélyben légy serény, a béke vézesebb, s amit vág álmos népeken. Gyógyíthatatlan a seb.

Sajnos különféle pártokra oszlik a nemzet, melyek azonban nem a haza fiainak közös érdekét, hanem a többiek rovására egyes osztályok, nemzetiségek vagy felekezetek túlhatalmáért szállnak síkra. Ez gátolja hazánk fejlődését, s a régi dicsőség érvényesülését. De éppen ezért fontos minden honfinak március 15-ének ünneplése. Ezen nap arra int, hogy jövőnket is azon erőre bízzuk, amely hazánknak annyi dicsőséget szerzett, arra int, hogy egyek leszünk a munkában is, mely hazánk jólétét azáltal emeli, hogy minden munkás kéznek ittmaradását és megélhetését megkönnyíti. Hallgassunk a dicső nap intésére. A haza jóléte és boldogsága – ez legyen azon erős szilárd kapocs, mely az ország különféle osztályait egyesíti, hogy az egész nemzet egy test, egy lélek legyen.

A haza egy nagy szakadatlan tenger végtelen tükréhez hasonló részét kell, hogy képezze, egy családot, melyben lehet agg és ifjú, nagy és kicsiny, gazdag és szegény, de mégis csak egy családot, egy atyával fenn az egekben, egy szülőházzal, itt, szép földünkön. Így szolgáljuk

mindnyájan édes hazánkat, hogy fejünk érte gondolkozzék, szívünk érte dobogjon, kezünk érte dolgozzék, és ha kell, vérünk érte folyjon is. Így látom én március 15-én édes hazánk jövőjét, s ha most a nagy idők dicső hőisének, Kossuth apánknak községünket díszítő emlékéhez zárandokolunk, töltsé el ezen óhaj mindnyájunk kebelét – fakassza ajkunkra az imaszerű fohász-kodást: Éljen a haza!”

Benkő István⁸

1910. március 15.

„Mélyen tisztelt közgyűlés, ünneplő közönség! A múlt idők emléke elevenedik meg lelkünkben, visszazállunk az emlékezet szárnyain a 62 év előtti időbe, vissza az 1848. március 15-ére. Lelkünk elmereng a múlton, szépnek, dicsőnek látjuk azt az időt, nagyoknak, lelkesülteknek az abban élt és működött egyéneket. Az az eszme, mely akkor, mintegy a levegőben volt, s a lelkeket mozgásba hozta, a mi lelkünket is felvillanyozza, áhítatra, csodálatra, kegyeletre, elhatározásra, lelkesültségre ösztönöz, és ezen érzelmeinknek ünneplésünkkel adunk kifejezést.

Igen, ünnepeljük a márciusi eszméknek, s mindenek felett a szabadságnak diadalát.

Szabadság! Kell-e ezt hosszan fejtegetni, hogy mi a szabadság? Nem az erkölcsi szabadságról szólok, mely a bűnnek legyőzésében áll, hanem a nemzeti, polgári szabadságról. A költő azt mondja róla: „szabadság, te szép égi lény!”⁹ A szabadság a nemzetnek erős fundamentuma, melyen hatalma nyugszik; kiapadhatatlan forrás, melyből szellemi, mint anyagi ereje és haladása táplálkozik. A szabadság minden korlátozás nélküli gyakorlása azon

jogoknak, melyekkel Isten felruházta az embert, vagy melyeket neki az ész és a természet kijelölt; egy nemzetre nézve, pedig önrendelkezés a függetlenség, melynél fogva nincs korlátozva erőinek kifejtésében, jogainak gyakorlásában, haladásának munkálásában. A szabadság egyike azon tulajdonoknak, melyek az embert a teremtett szabadság, a lények fölé emelik, mely önértetet, méltóságot ad; nemzeti szabadság pedig az a jog, mely feltétele a nemzeti létnek, mely nélkül valódi állami és nemzeti lét nincs, nem lehet. Miként az egyesnek, úgy a nemzetnek is legértékesebb kincse a szabadság, drágább az aranytól, jobb a gazdagságnál – maga az élet!

A szabadság eszméje örök, mert az ember szabadnak teremtett, ott él az minden ember lelkében, ott van az a nemzetek szíve dobbanásában, ott él és áll az a magyar nemzet szívében is mindig, mióta e szép hazát birtokába vette. De fájdalom, volt idő, és pedig hosszú idő, mikor ki akarták azt irtani lelkéből, mikor az megdermedve, elnyomva, csaknem kihaltak, megsemmisültnak látszott.

Igen, tisztelt közgyűlés, a magyar nemzet hosszú három századon keresztül csak lelke mélyén rejtegette, de nem élvezte a szabadságot és annak áldását, sem testi, sem szellemi értelemben. Egy idegen hatalom nehezedett rá, mely elnyomni, megsemmisíteni igyekezett minden anyagi és szellemi haladását, állami létét, mely bilincset vert még a gondolatszabadságra is. Ám a tűrhetetlen viszonyok miatt a szabadság eszméje mégis többször kitörött a nemzet lelkéből, fegyvert ragadott és visszazerezte elkobzott jogait. Ott vannak a Bocskai, Bethlen, Rákóczi szabadságharcai, melyek nemcsak a lelkiismeret, hanem a nemzeti szabadságért is vívattak. És ott van később

⁸ Református lelképásztor. 1854-ben született Papolcon (Háromszék vm.). 1874-től a budapesti theologiai tanult, amelynek elvégzése után Skóciában, majd Svájcban tanult. 1884-ben Budapesten segédlelkész lett, majd még ebben az évben Rákospalotára hívták szolgálni. A képviselő-testület tagja volt. 1920-ban hunyt el.

⁹ Bajza József: Apotheosis

a Thököly és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca, kiknek dicső küzdelmei után végül is kicsavartatott kezünkből a nemzet szabadságáért küzdő fegyver és a bujdosók lába nyomát hóval fődte be a szél.

De nem időzöm hosszasan a nemzeti elkese- redéssel teljes, bár dicső és daliás idők festésével. Nem, mert a kuruc király szabadságharca után még szomorúbb idők következtek. Jött a hanyatlás, a csüggedés, a gyávaság, a szolgálai megalázkodás. A nemzet elvesztette önbizalmát, tétlenné lett, nemzeti nyelvét, ruházatát idegennel cserélte fel, ős eredeti tulajdonságait levetette, erkölcse, önér- zete megváltozott, halálos dermedésbe merült. Pénzét, vagyonát elhordta az osztrák, tehát sze- gényné lett, tudományos, szellemi téren sem fejlődhetett, akadálya volt ennek az idegen nyelv. Béklyóba vetetett a szólásszabadság és minden nemzeti öntudatra ébresztést célzó mozgalom. Börtön vagy halál hallgattatta el, akik a nemzetért kívántak munkálkodni. És más bajok is voltak. A mintegy 600 ezer főből álló nemzetségnek volt a kezében minden jog és kiváltság, míg a milliók- ból álló nép semmi joggal nem bírt, annak csak kötelessége volt, mint jobbágy végezte a robotot, adta a katonát és fizette az adót, teljesen a földes úr kényének volt kiszolgáltatva. Ilyenek voltak a 48 előtti állapotok.

Bizony szomorú és minden tekintetben gyá- szos idők voltak azok.

Ám a télre tavasz, a sötétségre világosság, a halálos zsibbadságra új élet következett. A sza- badság eszméje nem halt meg, csak szunnyadt a lelkek mélyén, csak alkalmas időre várt, hogy nyilvánuljon. És mikor az eszme a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméje Franciaorszá- gból kiindulva végigjárta Európát, meghallotta azt

a mi nemzetünk is, a szabadság eszméje végigzú- gott a hazán, s felébreszté az elzsibbadt nemzetet, életet, ellenséget öntött tagjaiba. Tudatára ébredt a nemzet egyfelől szolgaságnak, másfelől ere- jének, jogainak, rendeltetésének, s míg az új eszméknek hatalmas, lánglelkű bajnoka Pozsony- ban, az országgyűlésen hirdeté az alkotmányos szabadság igéit, s feliratában követeli a parlamen- taris kormányrendszert, az alkotmányos reformok megvalósítását, addig, vagyis az alatt a szabadság eszméitől lelkesített ún. márciusi ifjak Pesten 12 pontban összefoglalják a nemzet kívánságait, s 1848. március 15-én közzé teszik, ugyanakkor felhangzik Petőfi ajkán a híres nemzeti dal:

*„A magyarok Istenére esküszünk! esküszünk,
Hogy rabok tovább nem leszünk!”*

Oh! bizony csodálatos, dicsőséges idő volt az! Mi késő utódok bele sem tudjuk magunkat képzelni abba az érzésbe és lelkesültségbe, mely eltöltötte a szíveket. A szabadság eszméje testet öltött, mert akkor jelent meg szabadon, cenzúra nélkül nyomtatásban a 12 pont és a nemzeti dal, mint a szabad sajtó első terméke. A lelkesültség szabaddá teszi a sajtót, mint a gondolatnak és a szellemnek eszközét, azután szabaddá teszi az államfogylyokat.

Az alkotmányozó országgyűlés a 12 pont alapján a szabadság, egyenlőség és testvériség szellemében két hét alatt megalkotta a törvé- nyeket is, hogy így a hangoztatott eszmék, mint törvények valósággá is váljanak. A nemesség önként lemondott kiváltságairól, felszabadult a jobbágy, kimondatott a közös teherviselés, leom- lottak a társadalmi válaszfalak ember és ember között – egyenlővé lett mindenki a törvény előtt, kimondatott a vallásegyenlőség, a papi tized eltö- röltetett, a sajtó szabaddá tétetett és kimondatott

az unió, vagyis Erdélynek Magyarországgal való egyesítése.

A szabadság ezen eszméjéből származott ezen törvények már 1848. április 11-én szentesítettek is.

Újjászületett a nemzet, belépett a szabad nemzetek sorába, öröm ragyogott a szemekben, az arcokban, nem volt többé úr és szolga, hanem a haza boldogságáért együtt munkálkodó magyar. Egységes lett a nemzet, s továbbfejlődésének, szellemi és anyagi haladásának fundamentuma megvettetett.

Tisztelt közgyűlés! Nemzetünk ez újjászületésének kezdetét az 1848. március 15-én történt és az ezen naphoz fűződő eseményeknek emlékeztét, vagyis a szabadságot, s a belőle folyó eszmék megvalósítását ünnepeljük a mai napon.

Hálával és tisztelettel hajlunk meg azok előtt, akik a szabadságot nem csak hirdették, hanem annak megvalósításáért küzdöttek is, hálával és kegyelettel áldozunk emléküknél. Hálával adózok ama nagyok között is legnagyobb férfiú KOSSUTH LAJOS emlékének, kit Isten igazán jó kedvből adott nemzetünknek, hálával a márciusi ifjak emlékének és mindazoknak, kik örök példát adtak arra, hogy miként kell e hazát szeretni és annak boldogságát munkálni.

Tisztelt közgyűlés! Nem szükség részletezni a szabadság napja utáni időkort, nem szükség hangoztatni, hogy a szabadság szépen virágzó és gyümölcsöző fája a mindenfelől ránk uszított és ellenünk támadott ellenségek vad dühének fagyasztó szelétől leforráztatott, minek mondanám, hogy három százados ellenségünk, midőn ezek szabadságtipró hadai által kicsavartatta kezünkből a fegyvert, vad kegyetlenséggel igyekezett vérbe fojtani a szabadságot, s vele együtt a nemzet önállóságát és függetlenségét, elismer-

jük, tudjuk ezt mindnyájan. Ne zavarja meg azért a dicsőséges szabadságharc után bekövetkezett elnyomatásnak és gyásznak felidézése mostani ünnepünket.

A szabadság eszméje a vérünkből is életre kelt, nem lehetett azt megölni, mert örök, mert isteni erő, sok könny és vér hullása után végre jött a kiegyezés. A nemzet a 48-i törvények alapjára helyezkedve, mind jobban és jobban fejti ki erőit és igyekszik megvalósítani ama 12 pontjában kifejezett kívánalmakat. Mert azok még ma sincsenek egész teljességükben megvalósítva, azóta is és ma is azokért küzd a nemzet, de küzdeni kell még többekért is, mindaddig, míg az ország teljes önállósága és függetlensége meg nem valósul.

Az alap megvan, csak építeni kell rá és ez az alap, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméje.

Tisztelt közgyűlés! Ama nagy napokra való emlékezés mellett ezen eszméknek megvalósítását kell nekünk, utódoknak is előmozdítani és pedig egyetértő munkálkodással.

A magyarnak régi átka az egyenetlenség, a pártoskodás. Nemzetünk története sajnos sok szomorú példát mutat erre, de parlamentünk legközelebbi története is erről tanúskodik. Tudjuk pedig, hogy a legszentebb ügyet is megsemmisíti a viszálykodás, az egyenetlenkedés. A szabadság a legszebb ügy, a nemzet legdrágább kincse, amelyet nem lehet egyszer s mindenkorra, s amiért kevésbé lehet egyetértés nélkül a tétlen tespedésbe merülve megszerezni, és ha megszerzetett, megtartani, ezért folyton küzdeni, munkálni kell. Szabadságért és annak megtartásáért küzdött a nemzet ezer esztendőn keresztül; egyetértő lelkesedéssel és odaadással vívták ki ama márciusi ifjak is a szabadságot, arra esküdtek, hogy „rabok

tovább nem leszünk”; arra kell esküdni nekünk is, ezen szellemnek kell vezetni bennünket is, olyan egyetértéssel kell munkálni is. Igen, az a márciusi ifjúság legyen követendő példa előttünk a nagy eszméknek egyetértő munkálásában. Vállal a vállhoz, kezét a kézbe véve, követnünk kell az ő példájukat tehetségünk, munkakörünk szerint, legyünk munkásai amaz eszméknek, mert csak így ünnepeljük méltólag március 15-én és ama napok dicső fiainak emlékét; de így munkáljuk egyszersmind hazánk, nemzetünk jelen boldogságát és jövő virágzását. Azon eszmék megvalósulását kell munkálni továbbá magunk művelésével.

Igen, tanulnunk, művelődnünk kell, mert tudomány és műveltség nélkül nincs, nem is lehet igazi szabadság, sem igazi egyenlőség, sem igazi testvériség. A nyugati nemzetek műveltek, és éppen azért szabadok; a keletiek műveletlenek, és éppen ezért szolgák; mert tudomány és műveltség szabadságot biztosít, a tudatlanság és műveletlenség szolgaságba hajt. De tanítanunk és művelnünk kell gyermekeinket is, hogy a szabadságot megérteni, felfogni és becsülni tudják, hogy a nemzeti önállóságnak öntudatot munkálói, s ha kell, haszonszerzői is, mint ama márciusi ifjak, lelkes harcosai legyenek. És végül híveknek kell lennünk a 48-as eszmékhez.

Fájdalom, sok példa van nemzetünk életében arra, hogy voltak, akik hűtlenek lettek a szabadsághoz, pénzért, kitüntetésért, vagy talán egy mosolyért eladták magukat, saját önző érdekeiket a nemzet java elé helyezték és hátráltatták az önállóságra jutásban. Ezekről mi forduljunk el. Előttünk magasztos cél gyanánt mindig a hazánk függetlensége, szabadsága lebegjen, ettől semmi el ne tántorítson, ezért küzdjünk, munkálkod-

junk rendületlen hűséggel és kitartással, tudván azt, hogy csak így érhetjük el a célt, azt a jobb kort, mely után buzgó imádság epedez százvezrek ajakán. Ne feledjük, sőt legyünk meggyőződve arról, hogy a kitartó, tántoríthatatlan hűség a szabadsághoz előbb-utóbb győzelemre vezet nemzetünket.

Tisztelt közgyűlés! Ma óriási a verseny a nemzetek között; tétlenségbe merülve megállnunk nem szabad; haladnunk kell, különben a népek árja átzúg felettünk és elsöpör a föld színéről. Egyedül állunk a népek tengerében; most még nyugodt a tenger, csendesek a hullámok, de mélyüknek ott van a forrongás, a vihar. Nem tudjuk, mikor tör ki. Nekünk se rokonok, se barátok a nemzetek között, csak saját magunkban bízhatunk, saját erőnkre támaszkodhatunk. Szabadságszeretet, egyetértő munkálkodás, a tudomány és műveltség megszerzése, hűség a 48-as elveinkhez, ezek biztosítják nemzeti létünket, ezekre tegyünk ma azért szent fogadalmat, mert ezek teremtenek erőteljes magyar államot, mely szebb, dicsőbb lesz, mint valaha és melyen a pokol kapui sem vehetnek diadalmat.

Egyedül állunk, csak a magyarok Istene van velünk, mint volt ezer esztendőn keresztül magunkon kívül, benne bízunk azért, s hozzá zengjünk himnuszokat felbuzdult lélekkel:

*Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors, akit régen tép,
Hozz rá víg esztendődt,
Meggühödté már e nép
A multat s jövőndőt!”*

ADALÉKOK A RÁKOSPALOTAI KOSSUTH-SZOBOR TÖRTÉNETÉHEZ

ÍRTA: Rátonyi Gábor Tamás

Képes levelezőlap
VARGA ISTVÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL

A Kossuth-szobor felállításának történetéről, és a palotaiak összefogásáról egyre több részletet ismerünk. Írásunk azokat a tényeket sorakoztatja, amiket biztosan tudunk, de azokról is szó esik, amik bizonytalanok, vagy pontosításukhoz további kutatásra van szükség. A történet tehát nem egybefüggő, nem kerek, de minden apró részlete a palotaiak szabadság ethoszának részét képezi.

A palotai Kossuth-szobor átadása a község nemzeti érzelmének és Kossuth kultuszának egyfajta csúcspontja¹ volt. A szoborállításig vivő út kiindulópontjának tekinthető a forradalom 50. évfordulójára (1898-ra) szervezett helyi ünnepségsorozat. Ekkor a közel 40 évvel korábban, Palota határában elhunyt volt nagyváradi honvédőrnagynak, Székely Eleknek a síremlékét avatták a Szentmihályi út és (Régi) Főti út határolta Öregtemetőben. A síremlék megépítésének – és az 1848-as események 50. évfordulójára tervezett megemlékezésnek – szervezésekor a képviselő-testület 500 forintot² szavazott meg „szabadságszobor” felállítására³. Szabadságszobor ugyan nem lett, de ezt az 1898-ban tett ajánlatot tekinthetjük a szoborállítás első cselekvő mozzanatának. Székely Elek síremléke a Kossuth-szobor átadásáig, illetve a temető 1940-es évek végi felszámolásáig a '48-as megemlékezések egyik helyszíne volt.

A Kossuth-szobor gondolatának születését nem tudjuk pontos dátumhoz kötni. A fent említett, 1898-as Szabadság-szobor eszméje lehetett talán kiindulópontja a köztéri műalkotás létrehozásának. Varga Vince módos katolikus parasztgazdát tartják ötletgazdának⁴, de a kezdeményezés élére végül az 1881-ben alakult Függetlenségi és '48-as kör állt, ennek szoborbizottsága kezdte szervezni a gyűjtést. A bizottság elnöke dr. Szabó Ferenc községi orvos lett. Ezzel egyidejűleg a képviselő-testület is létrehozott egy szoborbizottságot (elnök: Kovácsy Kálmán evangélikus lelkész), így a két szervezet egyszerre próbálta a szoborfelállítást

koordinálni és a várható dicsőséget learatni. A két testület egyfajta vetélkedésben volt a szobor felállításáért. Pályáztatásról, versenytársakról nem tudunk, és arról sincs pontos információk, miként került épp Barcza Lajos a szoborbizottság(ok) látókörébe.

Itt érdemes kitérni egy frissen feltárt oldal-szálra: a marosvásárhelyi születésű Székely Károly szobrászművész (1880-1941) – maga is Stróbl tanítványa és a Julian-akadémia volt hallgatója, Barcza kortársa – munkásságát ismertető tanulmány szerint 1907-ben a *zuglói* függetlenségi és '48-as kör szoborbizottságának küldöttsége felkéri Székelyt egy Kossuth-szobor megmintázására. A megbízást azonban utóbb mégis Barcza kapja⁵. Az információ forrásául a tanulmány a marosvásárhelyi Szabadság című folyóirat 1907. október 30-i számát adja meg. Sajnos ezt a forrást nem tudtuk felkutatni, a helyszín és az időpont eltérései ellenére azonban nem kizárt, hogy nem a zuglói, hanem a rákospalotai szoborra vonatkozik a hír. Zugló (ma: Budapest XIV. kerülete) önálló közigazgatási egységként csak 1935-ben jött létre, 1907-ben még a VI. VII. és a X. kerületekhez volt csatolva a városrészmű területe. Zuglóban egy Kossuth-szobor áll a Hősök terei Millenniumi emlékműben, de csak 1953 óta. Nem valószínű, hogy a gyéren lakott, még csak nem is önálló városrésznek 1907-ben már Függetlenségi és '48-as köre, sőt, Kossuth-szobor állítási szándéka lett volna, mint ahogy arról sem tudunk, hogy Barcza Lajos zuglói szobor megmintázására kapott volna megbízást – bár kétségtelen tény, hogy Barcza feldolgozatlan

1 A Kossuth-kultuszról és a '48-as hagyományokról lásd: Ádám Ferenc: 48 emlékezete Rákospalotán – XV. kerületi Önkormányzat 2002 (a továbbiakban: ÁDÁM 2002)

2 5 forint cirka 3 gramm aranyat ért a századfordulón, ez az 500 (osztrák-magyar) forint tehát 300 gramm arany mai árával lenne egyenértékű

3 ÁDÁM 2002, 34. o.

4 Buza Péter: Palotai tegnapok (Csokonai Művelődési Ház Budapest, 1995) 215. o.

5 Szatmári Gizella: Székely Károly szobrászművész élete és munkássága – A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 27. (Miskolc, 1991) 270. o.

munkásságával kapcsolatban számos, ma még ismeretlen tényező bukkanhat fel a későbbiekben. A legvalószínűbb, hogy a forrásban, vagy a forrásfeldolgozás során összekeveredett a XIV. és a XV. kerület, vagy Rákospalota és Rákosfalva. Ennek a szálnak a felfejtésére annál is inkább szükség van, mivel ez az egyetlen nyom, ami arra utal, hogy a rákospalotai Kossuth-szobor megmintázásával kapcsolatban Barcza Lajoson kívül bárki másnak a neve felmerült volna.

Barcza a szoborbizottságtól 1906 júliusában előleget vett fel az elvégzendő munkára. Ebből a Rákospalotai Múzeumban fennmaradt iratból tudjuk, hogy Barcza már az átadást megelőző két évvel megkapta a megbízást.

1907 márciusában a főszervező függetlenségek a község vezetőihez fordultak, s kérték, hogy az összegyűlt szerény összeget Rákospalota pótolja ki. Itt azonban egy nem várt fordulat következett: a közgyűlés úgy döntött, átveszi a szoborállítás szervezését. A Függetlenségi és '48-as kör kissé keserűen vette tudomásul a döntést, de nem ellenkezett: a befolyt összeget, és a Barczával kötött szerződést is átadta a képviselő-testületnek. Erre 1907 júliusában került sor⁶. Ezt követően a gyűjtéssel kapcsolatos események felgyorsultak. Korábban több helyi civil szervezet, így a függetlenségeken kívül a kaszinó, a társaskör és a polgári kör is jótékonyági rendezvényeken igyekezett gyarapítani a szoboralapot, továbbá 1907 őszére kidolgoztak

egy szabályzatot a gyűjtőperselyek kihelyezésére is. Októberben állították fel ezeket a pénzgyűjtő alkalmatosságokat (mindösszesen 19 darabot), s mindegyiknek volt gazdája, aki felelős volt a perselyért és tartalmáért⁷. Tudjuk, hogy Barcza Lajos díjazása mindössze tízezer korona volt, ami igen szerény összegnek számít egy olyan korszakban, amikor hazafias szobrokra százezer és félmillió koronákat adtak.

Októberben a képviselő-testület fel akarta gyorsítani a szoborállítás ügyét. Az eredetileg tervezett átadási időpontot, mely 1908. szeptember 20. – Kossuth Lajos születésének 106. évfordulója – lett volna, szerették volna előrehozni március 15-ére, a forradalom kitörésének 60. évére. A közgyűlés tehát megkérdezte Barczát, lát-e lehetőséget a korábbi átadásra oly módon, hogy az többletköltséget ne jelentsen. A válasz nincs birtokunkban, de tudjuk, hogy az eredetileg tervezett időponthoz képest is elhúzódtott a szoboravatás.

6 A függetlenségi kör ülésének jegyzőkönyve közzétéve: ÁDÁM 2002. 42-43. o.

7 A perselyek átvevőinek és kihelyezésük helyszínének listáját a Rákospalotai Múzeum őrzi, közzétéve: ÁDÁM 2002 40-41. o.

Többször is szóba került a szobor helyének kérdése. Körtvélyesi Sávely Dezső grafikus-illusztrátor (aki ebben az időben a Vasút – Pozsony – utca 37-ben lakott) rajzokat készített a szoborról különböző helyszíneken, hogy a képviselő-testület tagjai megtekinthessék, miként mutatna a műalkotás a település pontjain. A legnagyobb támogatottsága a Deák (Piac) téri elhelyezésnek volt (ezt a teret majd csak 1914-ben keresztelik át Hubay Jenő térére). A Rákospalotai Kaszinó külön levélben tett hitet amellett, hogy a szoborállításához legmegfelelőbb a „piacztér” lenne⁸. A teret azonban nem úgy kell elképzelni, ahogy ma látjuk, hiszen még nem volt készen a Zsákodi Csizsér János-féle első világháborús Hősi emlékmű (melyet majd csak 1932-ben állítanak fel), sem a Feith Gábor-féle Vigadó, a későbbi – mai – városháza (épült 1912-ben). A „piacztér” az volt, amit a neve sejtetett: egy nagy placc, rendszeres piacnapokkal.

Az átadási ceremónia iratai közt fennmaradt a Hungária Zászlógyár és Díszítővállalat előzékeny ajánlata, mely az 1907 szeptemberében Szeghalmon átadott Kossuth-szobor ünnepségére készített zászlók, díszítések és drapériák kedvezményes árú újbóli felhasználását javasolta. Nem tudjuk elfogadták-e az ajánlatot, az avatásról fennmaradt fényképek alapján nem lehet eldönteni, hogy a rákospalotai és szeghalmi szoboravatás díszletei azonosak-e.

1908. szeptember 9-én a képviselő-testület szoborbizottságának tagjai látogatást tettek Seenger Béla II. kerület Kis Rókus utcai kőfaragó-telepén, hogy megtekinthessék a készhez közeli állapotban lévő szobrot. A helyszínen az alkotóművész kalauzolta a delegáció tagjait⁹.

Az avatás időpontja módosult: a szeptember 20-i időpont október 18-ra tolódott. Ez ugyan semmilyen évfordulóval nem egyezett, de el tudott jönni Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc is, aki a második Wekerle-kormányban a kereskedelemügyi miniszteri posztot töltötte be 1906–1910 között¹⁰. Pedig Kossuthnak aznapra más kötelezettség is jutott: a Magyar Földrajzi Társaság szegedi vándorgyűlésére is hivatalos volt, és ugyanakkor leplezték le Szilágyi Dezső volt igazságügy-miniszter síremlékét is – melyeken a részvételét épp a palotai szoboravatás miatt mondta le¹¹. Kossuth Ferencnek egyébként is volt rákospalotai kötődése: 1894-96-ig a palotai evangélikus egyházközség felügyelőbizottságának tagja volt.

Bár a palotaiak lovasbandériummal akartak bemenni Kossuth fia elé Budapestre, az ötletet azonban elvetették, Kossuth Ferenc ugyanis nem akarta, hogy a kegyeletes ünnepély esetleg „szocialista tüntetésekre szolgáltasson alkalmat”¹². A díszmagyarba öltözött lovasok végül a Rákospalota-Újpest vasútállomáson fogadták az illusztris vendéget, akinek különvonatán számos országgyűlési képviselő, főispánok, pártvezetők és egyéb potentátok, valamint a sajtó képviselői is utaztak. A fogadóbizottságot Ivánka Pál járási főszolgabíró, Kovácsy Kálmán, mint a szoborbizottság elnöke, Pejacsevich János földbirtokos és mások alkották¹³. A szoboravatás ünnepség délelőtt zajlott, utána – immár Kossuth Ferenc nélkül – 300 terítékes ebédet szervíroztak a Park vendéglőben.

Bár a műalkotás méltó volt Kossuthhoz – a korabeli sajtóbeszámolók is elismerően szóltak a műalkotásról –, nem lehet nem észre-

8 A levél a Rákospalotai Múzeum birtokában van

9 Barcza Tibor: A rákospalotai Kossuth-szobor – Népszabadság 2002. szeptember 18. 34. o.

10 Bölöny József: Magyarország kormányai – Akadémiai kiadó 1978

11 Kultúrünnepek Szegeden – Pesti Hírlap 1908. október 20. 33. o., Napi hírek – Pesti Hírlap 1908. október 17. 12. o.

12 Pesti Hírlap 1908. október 15. 3. o.

13 A ceremónia részleteit a Pesti Hírlap 1908. október 20-i száma közli (8. o.)

venni, hogy a szobor mögött álló jellegzetesen kisvárosias épületben nem túl emelkedett szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások működtek, s ezek rendre fel is bukkannak a korabeli képeslapokon. Az épület homlokzatán az alábbi cégfeliratok olvashatók: balra Pintér Sándor kocsmája, jobbra pedig Olbert Emil Első Rákospalotai Temetkezési és Hullaszállítási Vállalata. A temetkezési vállalat már a II. világháborút megelőzően elköltözött az épületből. Ezt a Kossuth-szobor háttérül szolgáló házat 2002-ben bontották le, ugyanakkor a szobrot néhány méterrel hátrébb vitték, és egy lépcsős emelvény került alá¹⁴.

Körtvélyesi Sávely Dezső 1909-ben – tehát a szoborállítás után egy évvel – készített tervet egy kerítésre, ami körülvenné és védené a szobrot. Későbbi képeslapokból, fényképekből tudjuk, hogy a szobrot ugyan kerítés övezte, ez a védőalkalmatlanság azonban nem azonos a Sávely-féle tervvel, és inkább díszítő, mint védő funkciója volt. A kerítés néhány évvel az átadás után kerülhetett a szobor köré, legalábbis az I. világháború előtt kiadott képeslapokon már látható.

A Kossuth-szobrok sorrendiségét tekintve tartja magát egy legenda palotaiak körében, miszerint a rákospalotai szobor valamiképp „első” volt. A legenda többféle változatban ismert, úgymint: az ország első Kossuth-szobra, illetve hogy ez volt az első márvány szobor, valamint hogy ez lenne a mai Budapest legrégebbi szobra.

A korabeli sajtó úgy tartotta számon az alkotást, mint az ország 55. Kossuth-szobrát¹⁵, azonban az Ádámfy-féle kiadvány¹⁶ mint az

ország 61. szobrát jelzi, tehát az országos elsőség semmiképpen nem a palotai Kossuth-szoboré. Az ország első márványszobraként is említik Barcza alkotását, ami akár igaz is lehet, ám épp a későbbi kutatások miatt vált bizonytalanná a válasz: Ádámfy idézett könyvében vannak ismeretlen szobrok is, melyek létezéséről sajtóhíradásokból tudunk, de megsemmisülésük miatt további részletek nem ismertek, így az sem, hogy milyen anyagból készültek (Tataros, Bihar vármegye, 1902). Kétségtelen ugyanakkor, hogy az ismert, több mint félszáz Kossuth szobor zöme bronzból készült.

A budapesti elsőséget vizsgálni meddő lenne, hiszen a szobor állításakor, 1908-ban Rákospalota még önálló nagyközség, tehát nem volt része Budapestnek. Azonban ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy melyik a mai Budapest legrégebbi Kossuth-szobra, már érdemes számolni Barcza műalkotásával is. A főváros első közterületi Kossuth-szobrát a mai V. kerület Szabadság tér 15. számú ház tetőtéri timpanonján állították fel 1900-ban, vagy 1901-ben¹⁷. Ez azonban bár közterületi alkotás, mégis egy magánszemély – a ház építető-tulajdonosának – megrendelésére készült épületdísz volt, alkotója Fleischl Károly (1865–1946). A mai Budapest területén időben legközelebb közakaratból felállított Kossuth-szobra azonban már valóban a rákospalotai volt 1908-ban. Egy évvel később, 1909-ben Pest-erzsebeten, majd 1911-ben Kispesten készültek el a következő Kossuth-szobrok. A vélhetően legismertebb, Horvay János által megálmodott, az Országház épülete előtt álló szoborkompozíció csak 1927-ben került a helyére¹⁸.

14 sz. n.: Kossuth születésnapját a kerületben is méltóképpen ünneplik XV. kerületi Önkormányzat hírei, az önkormányzat honlapján 2002. március 9.

15 Budapesti Hírlap 1908. október 20. 32. o.

16 Ádámfy József: A világ Kossuth-szobrai – Népművelési és Propaganda Iroda 1979 44. o.

17 Prohászka László: Az első köztéri Kossuth-szobor a fővárosban - Budapest folyóirat 2006/3 14. o.

18 Rátónyi Gábor Tamás (Palotabaráti): Tényleg a rákospalotai volt a főváros első Kossuth-szobra? - XV. kerületi blog, 2016. december 2.

BARCZA LAJOS (1873(?)-1936)

A rákospalotai Kossuth-szobor alkotója

IRTA: Rátonyi Gábor Tamás

Barcza Lajos szobrászművész életéről igen keveset tudunk¹, születésének időpontjáról is ellentmondásos adatok vannak. Az bizonyos, hogy Zsámbékon látta meg a napvilágot, valószínűleg 1873. február 22-én (születésének évét a különböző források 1871 és 1874 közöttre teszik). Halálának időpontja a megtalált anyakönyvi bejegyzés alapján bizonyosnak tűnik: 1936. szeptember 30., a halál okaként tüdővész van feltüntetve, és az akkori lakhelyének, a VI. – mai XIII. – kerület Föveny utca 5-nek az anyakönyvi hivatalában jegyezték be. A bejegyzés szerint Barcza Lajost 63 esztendőskorában érte a halál.

Tanulmányait Vasadi Ferenc szobrásznál kezdte. Az elsősorban épületszobrászként ismert Vasadi az Iparrajziskolában volt tanár, egyebekben a XIX. századi szobrászat periferiájára szorult művésznek tartja az utókor². Az Iparművészeti Iskolában (ma: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem) 1895-től a faszobrász Mátrai Lajos György volt a tanára³.

Az 1899 őszen Újpesten, az Árpád út 61. sz. alatt megnyílt Központi Szálloda épületének belső díszítését Barcza készítette⁴. Ugyanebben az évben már a párizsi Julian-akadémián (Académie Julian) tanul Raoul Verlet-nél. 1900-ban az Újpesti Közművelődési Kör által szervezett kiállításon szerepel⁵, s ugyanabban az évben a párizsi világkiállításon is bemutatja egy művét. 1902-ben Barcza indul a Vörösmarty Mihály születésének századik évfor-

dulójára kiírt szoborpályázaton. Műve lényegében visszhangtalan, a pályázatra benyújtott művekből rendezett kiállításról beszámoló Vasárnapi Újság is csak felsorolásszerűen említi nevét⁶ (végül 1908-ban Kallós Ede művét állítják fel a Vörösmarty téren). A Nemzeti Szalon 1903-as kiállításán három kisebb alkotásával vesz részt, de felbukkan a neve az 1904-es és 1905-ös katalógusban is.

Ettől kezdve az elérhető beszámolókból meg ritkul a neve. 1902–1903-ban a mai Magyar Képzőművészeti Egyetem elődintézményének, az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezdének a keretében működött Strobl-féle szobrászati mesteriskolának lett a hallgatója⁷.

Az 1894-ben – Kossuth halálának évében – létrejött Kossuth Lajos Emlékének Megörökítésére Alakult Országos Bizottság majd' egy évtizedig gyűjtötte a pénzt, mire 1903-ban első ízben pályázatot hirdetett egy fővárosi Kossuth-szobor felállítására. Az 1905-ben zárult pályázat azonban eredménytelen volt, nyertest nem hirdettek. Az 1906-ban meghirdetett második pályázaton már indult Barcza Lajos is (emlékeztetőül: a rákospalotaiaktól szintén 1906-ban kapott megbízást Barcza). Mint ismeretes, ezen a pályázaton Horvay János munkáját hirdették győztesnek, ám még két évtizedet várni kellett, mire a művet az Országház épülete előtt leleplezték. Barcza pályaműve újfent visszhangtalan maradt, helyezést nem ért el, az elérhető sajtóbeszámolók említést sem

1 Ádámfy József, a világ Kossuth szobrai c. könyv szerzője a Magyar Nemzet 1973. február 13-i számában olvasói levélben számol be arról, hogy sikerült felvennie a kapcsolatot Barcza Lajos szobrászművész lányával, Janics Lászlónéval, akinek a segítségével feldolgozta a művész életrajzát. Arról azonban nem tudunk, hogy ez a „feldolgozás” bárhol is megjelent volna. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont őrzi Ádámfy József Kossuth-szobrokhoz kapcsolódó hagyatékát (MKCS-C-I-78 fond), ám ott ilyen életrajzi anyag nem szerepel. Ezek szerint a művész életrajzát már egyszer összeállították, ám ennek publikálásáról nem tudunk, jelen életrajzi vázlatpontok összeállításához a szokásos segédanyagokat, forrásokat használtuk.

2 Déry Attila: Budapest eklektikus épületszobrászata (Országos Műemléki Felügyelőség 1991) 140. o.

3 Újvári Péter: Magyar Zsidó Lexikon (1929) Barcza Lajos szócikke. Megjegyzendő, hogy az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola 1880–1930 közti éveket feldolgozó évkönyvében a tanulók között nem szerepel Barcza Lajos neve.

4 Szöllősy Marianne: Képes Újpest – Árpád út 61. – Újpesti Napló 2007. február 16.

5 dr. Ugró Gyula: Az Újpesti Közművelődési Kör története – Újpesti Helytörténeti Értesítő 1995. január

6 A Vörösmarty-szobor pályatervei – Vasárnapi Újság 1902. szeptember 28. 641. o.

7 Az Orsz. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola évkönyve az 1925-26., és 1926-27. tanévekről 38. o.

**Erdélyi Mór fotója
az 1908-as Kossuth-szobor pályázatról**
MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYESÜM KÖNYVTÁRÁNAK GYŰJTEMÉNYE

tettek róla, létezéséről egyedül a Kossuth-szobor-pályázatra beérkezett modelleket végigfényképező Erdélyi Mór fotográfiájából tudunk⁸.

Barcza biztosan részt vett a sátoraljaújhelyi Kossuth-szobor el- vagy előkészítésében, legalábbis 1906⁹ és 1909¹⁰ között írásos dokumentumok tanúskodnak a zempléni kapcsolatról. A szobor 1911. május 28-i átadásakor azonban már Barcza nevét senki nem említi, pedig valamennyi, a szoboravatáson megtartott beszéd teljes szövegét megőrizték¹¹. Feltehetően 1909 és 1911 között Barcza kikerült a szobor elkészítésében részt vevők csoportjából, ennek okát azonban nem ismerjük. A szobor készítői közül Gárdos Aladár szobrászról, Gondos Imre építészről és Haraszthy Imre ércöntőről emlékeznek meg az átadásakor az elégedettség hangján.

Barcza 1906-ban bizonyosan Rákospalotán lakott, az iratok a Batthyány utca 47. (vagy 17.) számot jelölték címéül. Elképzelhető, hogy mint helyi lakos került a palotai szoborbizottság látókörébe, pályáztatásról legalábbis nincs tudomásunk¹². A palotaiak és Barcza Lajos későbbi kapcsolatáról nincsenek információink. Barcza 1909-ben már újpesti lakos.

Az I. világháború idejéből nincs adatunk Barczáról. Az 1900-as évek eleji sikertelen pályázatok és a rákospalotai Kossuth-szobor felállítása után neve már csak igen ritkán bukkan fel a művészeti élettel foglalkozó hírekben. 1930-ban még pályázott egy Lechner Ödön szobortervvel, azonban

az általános sajtóvisszhang szerint – anélkül, hogy konkretizálták volna véleményüket az egyes művekkel kapcsolatban – a pályázat gyengén sikerült¹³. Utolsó kiállítása 1931-ben volt, szintén a Nemzeti Szalonban két művel¹⁴.

Vélhetően a világháborút követően kereskedelmi pályát kezdett, élete utolsó szakaszában malomügynökként dolgozott. A rákospalotai Batthyány utcai lakása – esetleg műterme – a címjegyzékekben fel-felbukkan. Az 1929-es telefonkönyvben szerepel egy Barcza Lajos, mint a Pesti Hengermalom Társaság képviselője, lakcíméül az V. (ma: XIII.) kerületi Visegrádi utca 60-at jelöli meg. A halotti anyakönyvi bejegyzés szerinti utolsó címe volt a VI. (ma: XIII.) Főveny utca 5.

A szobrász rövid életrajzi vázlatából is kiderül: a művésznek a rákospalotai Kossuth-szobor az egyetlen fennmaradt köztéri műve. Barcza két alkotása került közgyűjteménybe: a Magyar Nemzeti Galériához még az 1950-es években került egy férfi arcmás, amit egy MÉH-telepről mentettek meg, valamint a Libatömő lány című művének gipszmintája van a galéria birtokában¹⁵.

Barcza Lajos teljes életútjának felfejtése még további kutatásokat igényel, ami minden bizonnyal a mai IV. és XV. kerület helytörténetészeinek jut feladatuk, hiszen ehhez a két kerülethez kötődött munkáival a művész.

8 A Magyar Képzőművészeti Egyesület Könyvtárának gyűjteményéből: 5727. Erdélyi Mór: A Kossuth-szobor pályázat, 1908 – Barcza Lajos pályaműve (4 fotó)

9 Budapesti Hírlap 1906. július 8.: „Kossuth-szobor Sátoralja-Ujhelyen. (...) A szobor elkészítésére hirdett nyilvános pályázaton Gárdos Aladár és Barcza Lajos szobrászművészek és Gondos Imre műépítő nyerték el az első díjat, s így őket bízták meg a szobor elkészítésével.”

10 Budapest Főváros Levéltára közjegyzői okiratok, jegyzőkönyv levél kézbesítéséről: Jakab Géza közjegyző, Sátoraljaújhelyi Kossuth Szoborbizottság Sátoraljaújhely Kossuth szobor elkészítés ügyében. Címzett: Barcza Lajos Újpest, Árpád út 86.

11 Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez, 1911. augusztus 5-8. szám: Ünnepi beszédek Kossuth Lajos szobránál 228. o.

12 A pályáztatással, más szobrász felkérésével kapcsolatos információ olvasható e számunk 12. oldalán az Adalékok a rákospalotai Kossuth-szobor történetéhez c. cikkben is

13 Ács Piroska: Lechner Ödön köztéri szobrának története – *Ars Decorativa* 16. (Budapest, 1997) 175. o.

14 A Nemzeti Szalon kiállításainak katalógusai 1931.

15 Barcza Tibor: A rákospalotai Kossuth-szobor – *Népszabadság* 2002. szeptember 18. 34. o.

A KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS NÉGY ÉVTIZEDE ÚJPALOTÁN

ÍRTA: Kelemen Árpád

A XV. kerületi Közművelődési Intézmények Igazgatósága új telephelyként 1977-ben alapította az Újpalotai Szabadidő Központot, amelynek vezetésére Péterfi Ferencet nevezték ki, aki a Frankovics Ifjúsági Házban szerzett lakótelepi tapasztalatokat. Kollegájával, Scsurescz Júliával járták a városrészt és szervezték az „intézmény nélküli közművelődést”. Van egy lehangoló tényező, amely végigkísérte az intézmény négy évtizedes történetét: induláskor a Szabadidő Központot albérlőnek bedugták a Zsókavár utcai pártházba, azzal az ígérettel, hogy hamarosan felépül a városrészhez méltó művelődési ház. Az albérlő 1990-től főbérletre változott, de lényegében a méltatlan alaphelyzetből az intézmény a mai napig nem tudott kiszabadulni! A városvezetés lassan fél évszázada tartozik a lakosságnak, az Újpalota lélekszámához méltó, korszerű művelődési intézménnyel, amelynek hiánya az USZIK valamennyi tevékenységét nagy kihívás elé állítja, nem egy esetben ellehetetleníti. Az alábbi dolgozatban a közösségépítés fontosabb eseményeit elevenítjük fel, hozzátéve, hogy az alapító, Péterfi Ferenc 10 évig vezetőként, majd helyi lakosként és közösségfejlesztési szakemberként különösen szívén viselte a helyi közösségek ügyét. Az intézmény négy évtizedes történetét végigkísérte a közösségépítés, amit a kezdetektől napjainkig kiemelt szakmai tevékenységnek tekintettünk.

A lakóklub mozgalom néhány sikeres éve

A 80-as évek elején már széles körben ismertté váltak, szinte frázisszerűen hangzottak ezek a kife-

jezések: lakótelepi kulcsos gyerekek a parkokban, lépcsőházakban csoportosuló fiatalok, akiknek nincs hova menniük, nincs hol találkozniuk. A többi modern városrészhez hasonlóan az újpalotai lakótelepről is hiányoztak a közösségi helyiségek, közösségi terek. Tervezéskor a koncepció az volt, hogy a központban levő kulturális, szórakoztató és szolgáltató központ kielégíti a közösségi igényeket is, ezért a szalagházakban és pontházakban nem épültek közösségi helyiségek! A központba tervezett szolgáltató egységek kivitelezése elmaradt. Ekkor már a hatalom is érezte a modern lakótelepek egyik alapproblémáját, a közösségi helyiségek, terek hiányából fakadó feszültségeket. Ennek kezelésére született az Országos Közművelődési Tanács *lakóklub pályázata*, amely kisközösségek létrehozására buzdította a lakótelepen élőket és megfelelő tervek (pályázatok) esetén anyagi támogatást nyújtott a kezdeményezésekhez. Újpalotán nyolc sikeres pályázat született. Ezek létrejöttében aktív szerepet vállalt a Szabadidő Központ az akció népszerűsítésével, a pályázatok megfogalmazásában való közreműködéssel, építészeti-, jogi- és egyéb tanácsadások biztosításával, valamint a hivatali ügyintézés akadályain való átsegítéssel.

A Casco ház (ma Nyírlapota út 71.) lakóklubja az egyik sikeres közösségi kezdeményezés volt. Még az országos TV is foglalkozott vele, élő adásokat közvetítettek a klubból. Az USZIK szövetszakkörének működéséhez nyújtott segítséget népművész szakember és szövetszékek biztosításával. A toronyház lakóinak előnyt jelentett,

**Az UBK alakuló ülése 1984. május 10-én
a Zsókavár utca 15-ben**

FOTÓ: MAJOROSI ATTILA

hogy önálló klubhelyiségük volt a ház földszintjén. Önállóan szerveztek Mikulás ünnepséget, szilveszteri és farsangi összejöveteleket, filmvetítéseket.

A *Hevesi Gyula út 81-95. számú házsorban* a körzet tanácstagjának kezdeményezésére a fiatalok ifjúsági klubot alakítottak. Hétfélig összejöveteleiknek a Hartyán közti Iskola, később pedig a Zsókavár utcai pártház adott otthont. Az ifjúsági klub önállóan működött és modellként szolgált hasonló kezdeményezésekhez is.

A *Legénybíró utcai szalagház* 1981 elején ifjúsági lakóbizottságot alakított. Önkéntes munkával vállalták a ház körüli kerti munkák elvégzését, meghívók, plakátok terjesztését. Később a helyi tanácstag segítségével egy földszinti szárítót kaptak használatra. A lakók egy része ellenük

fordult, előbb-utóbb elérték, hogy kitiltsák őket a helyiségből. A fiatalok aktív segítők lettek a Szabadidő Központnak, cserébe találkozási lehetőséget kaptak a Zsókavár utca 2-ben, az Információs Irodában. Nem egy közülük mind a mai napig tartja a kapcsolatot az USZIK munkatársaival.

A *Zsókavár utca 45-ben* egy aktív nyugdíjas, Rakusán Gyuri bácsi vezetésével a lakóklub kapcsán kulturális egyesület alakult. A fiatalok zenekart szerveztek, kondicionáló termet működtettek és egyéb össze-

jöveteleket tartottak a ház szerelősztijén.

A *Zsókavár utca 6-ban alakult lakóklub* működése tartott a leghosszabb ideig. A közösség lelke a nyugdíjas trolivezető Windisch Laci bácsi volt, aki mozigépész ismeretekkel is rendelkezett és a Szabadidő Központtól kölcsönzött 16 mm-es vetítővel házi mozit üzemeltetett a földszinti klubhelyiségben. Ebben a házban amúgy is erősebb volt a közösségi szellem, hiszen a lakóklub mozgalomtól függetlenül már korábban hagyománnyá vált, hogy az egyes emeleteken a szomszédok összejártak, egymást köszöntötték születésnapokon, Karácsonykor, Újévkor, a ház pedagógusai foglalkozást szerveztek a gyerekeknek. Tulajdonképpen a rendszerváltás pecsételte meg a lakóklub sorsát, mert a klubhelyiséget anyagi okok miatt bére kellett adni.

A *szülői munkaközösség tagja, Mann Gyula* kezdeményezte villanyfényes sportpálya kialakítását a Frankovics Iskola udvarán. Ez a projekt is sikerrel szerepelt a lakóklub pályázaton, önkéntes munkájával csaknem száz ember vett részt a sportudvar építésében. A salakpályát télen jégpályává alakították, ahol rendszeresen korcsolyázhattak a környékbeliek, még jégkarnevált is rendeztek 1985-ben.

1983 tavaszán a HNF XV. kerületi Bizottsága, a Pilisi Parkerdőgazdaság és az Újpalotai Szabadidő Központ közös felhívásban fordult a helyi lakossághoz. Ötleteket, javaslatokat kértek, hogyan kellene megmenteni miféle létesítményekkel, programokkal lehetne vonzóvá tenni a lakótelep szélén húzódó kiserdőt, hivatalos nevén a Páskomligetet. Az Információs Irodában fogadtuk a lakókat és az összegyűjtött javaslatokat továbbítottuk a Pilisi Parkerdőgazdasághoz, akik Csete György építésszt bízták meg, hogy készítsen rajzokat a Parkerdő megújításához. A tervvázlatok között szerepelt kilátó, Robinson kert, csónakázó tó, gyermek arborétum, kerékpár-kölcsönző, vendéglátóegység, szabadtéri színpad amfiteátrum-szerű nézőtérrel. Meghívásunkra Csete György építész a pártházban találkozhatott és konzultációt folytathatott az érdeklődőkkel. Az ígéretes tervek és a felajánlott önkéntes munka ellenére sem valósultak meg az elképzelések. A kerületi vezetők részéről történő visszalépés nyilván nem kedvezett a jövőbeni hasonló akciók elindításához. Ez is a közösségépítés egyik elmaradt lehetősége volt.

Ennek az időszaknak érdekes színfoltja volt egy ugyancsak öntevékeny, közösségi keretek

között működtetett diszkó, amelynek a Száraznád utcai pártház adott helyet. A táncestekhez a Szabadidő Központ jelképes összegért kölcsönözte a technikai eszközöket. A 80-as évek közepén akkor szűnt meg a tevékenység, mikor megnyitott a Petőfi Csarnok és az újpesti Ady Művelődési Központban beindult a profi Csillagfény diszkó. A közösségépítést jelentő lakóklub mozgalom – néhány kivételtől eltekintve – a 80-as évek második felében lényegében elhalt. Ez főként annak köszönhető, hogy a társas együttléttel járó minimális alkalmazkodás is hiányzott a lakóközösségekből. Rövidebb-hosszabb idő után bezárták a szarítókban, biciklitárolókban működő klubokat. Ki kell mondani, hogy ezek a helyiségek hosszabb távon alkalmatlanok voltak a kulturált, közösségi együttlétre. A helyi társadalom számára mégis pozitív hozadéka is volt a mozgalomnak. A néhány év után átalakuló, megszűnő klubok életre szóló közösségi élményként maradtak meg a fiatalokban. Még ma is ismerünk és találkozunk olyan felnőttekkel, akik aktív résztvevői voltak ennek az időszaknak. Tulajdonképpen a lakóklub mozgalom hozta felszínre egy helyi egyesület alakításának igényét, ám ez már az Újpalotaiak Baráti Körének története.

Információs Iroda – színre lép az Újpalotaiak Baráti Köre

Az Információs Iroda a megnyitása után rövid idő alatt a helyi nyilvánosság egyik fontos színhelye lett. Kibontakozhattak a városrészi kapcsolatok, itt találkozhattunk nemcsak kérdésekkel, hanem ötletekkel, javaslatokkal is. Ennek

kapcsán 1982-ben fogadtuk be a Zsókavár utca 15-be a Mozgáskorlátozottak XV. kerületi klubját és három évtizeden át házigazdái voltunk az egyik legrégebbi civil szervezet összejöveteleinek. Megfelelő vezető hiányában néhány éve már nem működnek, ám ezt mindenképpen újjá kellene szervezni, akár külső klubvezető segítségével. A délutánonkénti kötetlen beszélgetések keretében 8-10 barátunkkal, ismerősünkkel formálgattuk egy helyi egyesület alakításának lehetőségeit. Az új civil szervezet tevékenységi köréről teljesen egyszerű, hétköznapi elképzeléseink voltak: kulturális- és sportprogramok szervezése, bekapcsolódás a Neptun utcai sportpálya építésébe, környezetvédelmi feladatok, szociális munka keretében könyvet házhoz szállítani a rászorulóknak. Ezért is érthetetlen, hogy miért fogadta annyira bizalmatlanul a kezdeményezést a kerületi vezetés. Bár a jogi lehetőségek adottak voltak, a tanácsi és pártvezetők le akartak beszélni az egyesületalapításról. A Zsókavár utcai pártházba meghirdetett alakuló ülésre kétszer annyian jöttek el az egyesület ellenzők, mint a támogatók. Botrány volt, késő estére majdnem tettelegességgig fajultak a nézeteltérések. A megalakulás kimondása a helyszínen megjelent tanácselnök-helyettes kérésére el lett halasztva. Személyi retorziók következtek, vezetőket távolítottak el a tanácsházáról, az alapítók némelyikének a munkahelyén kellemetlenkedtek. A szervezésben résztvevő USZIK-os kollegákat Szabó István tanácselnök-helyettes levélben oktatta ki, hogy mi a tényleges feladatuk, ne egyesületet, hanem programokat szervezzenek. Egy év múlva, 1984. május 10-én végre megalakulhatott az egyesület a Zsókavár utca 15-ben. 1983 októberében indítottuk

a *Társalgó* sorozatot. Az összejövetelek célja különféle témák megvitatása volt, neves előadók részvételével, „kávéházi” keretek között, ami kockás abrosszal terített asztalokat, illatos teát és zsíroskenyeret jelentett. Az első rendezvény vendége az Írószövetség főtitkára Jovánovics Miklós volt. 1984 őszétől az Újpalotaiak Baráti Körével közösen szerveztük az esteket, amelyek péntekenként késő estig tartottak és nem egy alkalommal, záróra után a pártház előtt még tovább folytatódtak. A *Társalgó* estek a rendszerváltásig a szabad eszmecserék, az eltérő vélemények ütköztetésének kizárólagos fórumát jelentették, nemcsak Újpalotán, hanem az egész XV. kerületben is. Kialakult egy törzsközönység, akik kéthetente találkoztak és közösséggé formálódtak a Zsókavár utca 15-ben. A nagy érdeklődésnek velejárója volt, hogy rendszeresen megjelentek a párt-és tanácsi „megfigyelők” is. Néhány példa a Zsókavár utca 15-ben fogadott vendégek sorából: Kósa Ferenc és Jancsó Miklós filmrendezők, Balczó András öttusázó, Ráday Mihály városvédő, Hegedűs András korábbi miniszterelnök, Pozsgay Imre HNF főtitkár, Makovecz Imre építész, Lengyel László, Liska Tibor közgazdászok, Ferge Zsuzsa, Papp Zsolt szociológusok, Bihari Mihály alkotmányjogász. 1990 után már elvesztette unikális jelentőségét a *Társalgó*, hiszen mindenki szabadon bárhol elmondhatta, amit akart. A rendszerváltás körüli időszak jelentette az ÜBK működésének csúcspontját. Toronyhír címen sikeres, népszerű, helyi lapot indított. Ebben az USZIK társkiadóként működött közre. 1990-ben, az első önkormányzati választáson - Tóth Tihamér személyében - az ÜBK egyéni képviselőt juttatott a Városházára. Ezekben az években több mint 150 tagja volt az

1996. október 21-én az Újpalotai Szabadidő
Központ információs irodájában alakult meg
a Szilas parki Családok Egyesülete

FOTÓ: KELEMEN ÁRPÁD

egyesületnek, táncsoportot működtetett, Merk Péter vezetésével környezetvédő csoport végzett hasznos tevékenységet.

1995 tavaszán Gereben Ferenc szociológus-olvasáskutató *Polgári Társas Kör* néven új, a polgári értékek mentén működő közösséget szervezett és éveken át vezetett is. A Szabadidő Központ a PTK-nak is segítséget nyújtott elsősorban a programok helyszínének biztosításával. A rendszerváltás utáni első évtized egyik kiemelt projektje volt a megüresedett szovjet laktanya lakóházainak átalakítása és pályázat útján történő értékesítése. A Szilas parkban a 90-es évek második felében megindult honfoglalás rengeteg konfliktussal járt. Elsősorban a lakók érdekképviseletére szerveződött a *Szilas parki Családok Egyesülete (SZICSE)*. Az egyesület alakuló ülését a Szabadidő Központ Információs Irodájában tartották 1996. október 21-én. A *Segítsd az Iskoládat! Közhasznú Egyesület* 1998. november 10-én alakult. A civil szervezettel a mai napig szoros kapcsolata van intézményünknek. Az évenként megrendezett iskolai vetélkedők nemcsak szórakoztatják a diákokat, hanem a nemes versengéssel a közösségért való tevékenységre is nevelik őket.

A Nyírpalota Társaság évei

2002 őszétől bontakozott ki az a közösségfejlesztői program, melyben szakmai partnerként segítségünkre volt a Magyar Művelődési Intézet részéről Péterfi Ferenc és Király-Nagy Éva, aki ebben az időben az MMI közösségfejlesztési osztályán dolgozott. Több hónapig tartó közös

gondolkodás, konzultáció, tervezés, személyek, csoportok bevonása után 2002 decemberében megalakult a *Nyírpalota Társaság*. Az önszerveződéssel létrejött városrészi közösségi tanács célja: egy komplex lakóhelyi, társadalmi-közösségi programfolyamat kialakítása, támogatása és követése. Státuszát tekintve a társaság szándékosan nem kívánt önálló jogi személyiséggé válni. Intézmények, helyi civil és szakmai szervezetek és független érdeklődők alkották a csapatot. 2003-ban és 2004-ben a civil szervezet több sikeres fórumot szervezett a szelektív hulladékgyűjtésről, a városfejlesztésről és a helyi könyvtár bővítéséről. A helyi társadalom aktivizálásával kiadott egy könyvecskét, amiben az újpalotai gyerekek írják le a szüleiktől és nagyszüleiktől hallott történeteiket (*Az újpalotai gyerekek mesélnek, 2004*). Feldolgozták és értékelték a városrésze vonatkozó népszámlálási adatokat. A főbb tendenciákkal, kihívásokkal kapcsolatban megoldási javaslatokat tettek a helyi vezetés számára. 2004

**A Zsókavár utcai könyvtárban ülésezik az InSpirál
Közösségfejlesztő Csoport
2013. április 18-án**

FOTÓ: VARGA GÁBOR VARGOSZ

elő a feledhetetlen lokálpatrióta, Tuli Gyula bácsi ötletét is, a mindenki karácsonyfájának felállítását a városközpontban, a Fő téren. 2004 kora őszén kezdtünk a szervezésbe. Személyes kapcsolat révén, Csurgó város polgármestere ajándékozott megfelelő méretű fenyőfát az Újpalota városrésznek. A Répszolg vállalta a fenyőfa felállítását és egyúttal egy

októberében egy felhívás közzétételével mozgalmat, közösségi akciót kezdeményeznek, melynek címe „Álmodjunk várost - tervezzük meg önmagunknak Újpalotát!” A civil szervezet, minden korosztályt megszólítva, azt szorgalmazta, hogy kinyilvánítsa, megfogalmazza azt, hogy az itt élők mit szeretnének, mi szükséges ahhoz, hogy egészségesen, komfortosan, biztonságban élhessenek. Legyenek közösségi terek, amelyek a találkozásokat, az együttléteket, az összefogást, az egymás iránti szolidaritást serkentik. A társaság minden kezdeményezésében arra törekedett, hogy a városrészben lakók ne legyenek közömbösek a közvetlen környezetükkel kapcsolatban, vegyenek részt a közügyekben, a kerületi vezetőktől pedig azt kérték, hogy vegyék figyelembe a lakossági javaslatokat, véleményeket. Érdekes, hogy a Nyírpalota Társaság színrelépését és kezdeményezéseit is ugyanolyan bizalmatlansággal fogadta a helyi vezetés, mint ahogy 20 évvel korábban viszonyult az ÜBK színrelépéséhez.

A Nyírpalota Társaság által lendületet kapott közösségfejlesztés természetesen hozta

olyan persely földbe helyezését, ahova minden évben el lehet helyezni a fenyőfát. Több mint 20 intézmény és civil szervezet vett részt a közösségi akcióban. Volt aki díszeket készített, mások koncert programmal, szaloncukorral, almával, forralt borral járultak hozzá a közösségi rendezvényekhez. Az elképzelés szerint a Fő téri fenyőfa körül adventi időszakban rendeztünk ünnepi alkalmakat, és ilyenkor a programon résztvevőket édességekkel, teával, almával fogadtuk. A kezdeti sikerek odáig mentek, hogy 2006-ban még egy betlehemi jászolt is kihelyeztünk a fenyőfa mellé (Szabó Adél keze-munkáját dicsérte). Nagy sikere volt, a kisgyerekek sorra látogatták szüleikkel, semmi bántódása nem volt a köztéren elhelyezett installációnak. Később viszont kissé elfáradt a közösségi részvétel, ami az önkéntesek aktivitásán meglátszott. A kezdeti lelkesedés után a kétségtelenül jó elképzelés azért nem tudta igazán kifutni magát, mert a Szabadidő Központ és a Nyírpalota Társaság erejét meghaladó projektről volt szó. Igyekezetünk ellenére sem a lakosság, sem a Városháza nem érezte igazán magáénak a kezdeményezést.

2007 végén, az Információs Irodában Valló Péter vezetésével megalakult az *Együtt Újpalotáért Kulturális és Szociális Érdekképviseleti Egyesület*. A civil szervezet számos tagja már korábban is aktívan részt vett a kerületi közéletben. Többen tagjai voltak különféle egyesületeknek. Kezdetben szorgalmazták a városrészi önkormányzat létrehozását és a civil szervezetek részére tanácskozási jogot kértek a testületi üléseken. 2009-ben az egyesület emlékfát ültetett a Fő téren a városrész jubileuma alkalmából.

2005 és 2008 között a Nyírpalota Társaság folyamatos kezdeményezései, programjai az újpalotai Fő tér megújítását és egy találkozási helyet jelentő szökőkút létrehozását szorgalmazták. 2008 nyarán, konfliktusok kíséretében, felavatták a szökőkutat. A program során csaknem 200 embert aktivizált a Nyírpalota Társaság, a három esztendő alatt felhalmozott jelentős társadalmi tőkét azonban nem sikerült hasznosítania az önkormányzatnak. A Társaság kilenc évig tartó aktív tevékenysége kiemelkedő civil produkciója volt a rendszerváltás utáni Újpalotának. Végig megőrizte politikamentességét, tudatosan döntöttek úgy a tagok, hogy nem jegyeztetik be a Nyírpalota Társaságot. Emiatt egyetlen fillért sem igényeltek az önkormányzattól, viszont jelentős értékeket hoztak létre a közjó érdekében, mert például a társaság tagjaként a Segítsd az Iskoládat! Egyesület több esetben sikerrel pályázott és mozgósított forrásokat kiadványok, programok, és a szökőkút projekt esetében is.

2010-ben új önkormányzat került a Városházára, amelynek értékrendje lényeges eltért az előző városvezetés felfogásától. Kiemelt szerepet

szántak a közösségépítésnek és ebben számítottak a közművelődési szakemberekre is. Rengeteg köztér megújult, emellett közösségi kertek jöttek létre és gyakorlatilag egy új – kialakításában diszkrét, csendesebb – köztér jött létre a Spirál ház megújításával. Ennek kihasználására már szerveztünk programokat, de még nem sikerült igazán belakni. 2013-tól három éven át részt vettünk az InSpirál közösségfejlesztő csoport munkájában, mely a Zsókavár Projekt III. ütemének humán programját jelentette.

Már épp e dolgozat befejezésével voltam elfoglalva, amikor váratlan hír érkezett: 2017. február 17-én a Zsókavár utca 15. szám alatti Közösségi Házban megbeszélést tartott az ÚBK. A megjelent 15-20 fő egyhangúlag hozta meg döntését, amely szerint megszünteti az Újpalotaiak Baráti Köre Közművelődési és Érdekvédelmi Egyesületet. Információink szerint az utóbbi időszakban már csak tizenötön jártak el az összejövetelekre. Baráti körként továbbra is együtt maradnak, de már az egyesületi szervezeti háttér nélkül. Érdekes összecsengés, hogy február 17-én ugyanabban a helyiségben (a Zsókavár utca 15-ben) döntöttek az egyesület megszüntéséről, mint ahol 33 évvel ezelőtt kimondták az ÚBK megalakulását. Az egyesület megszüntésével Újpalota városrész civil életében egy jelentős időszak lezárul. Sokoldalú közösségi tevékenységével az ÚBK a közjót szolgálta, és hozzájárult a lakható város kialakításához. Az egyesület megszüntéséhez minden bizonnyal hozzájárult: a tagok előrehaladott életkora, és a legendás elnök, Báthory Béla 2017. január 7-én bekövetkezett váratlan halála.

A PROTESTÁNS PRÉDIKÁTOR EMLÉKEZETE

ÍRTA: Gimesi Zsuzsanna

2007 március elsején – 55 éves korában – elhunyt Kiss Domokos a Budapest Rákospalota-Újvárosi Református Egyházközség lelkipásztora. Kerekén tíz esztendő telt el azóta, éppen annyi, amennyi megmutatja már, hogy mi marad meg a halál döbbenete után, kihullik-e az idő rostáján a sok emlék, és mi lesz állandó, mi él tovább az üzenetből, amely immár letisztulva mindig is jellemezni fogja munkásságát, szolgálatát.

Kiss Domokos a szó klasszikus értelmében vett protestáns prédikátor volt. A Reformáció őt, úgynevezett solus-ának mindegyikét vallotta, hirdette és most, a Reformáció 500-dik évfordulóján jó úgy emlékezni személyére, mint aki ennyi évszázad távlatából is hitelesen képviselte ősei hitét. Solus Christus – *egyedül Krisztus* – Sola Scriptura – *egyedül a Szentírás* – Sola Fide – *egyedül hit által* – Sola Gratia – *egyedül kegyelméből* – Soli Deo Gloria – *egyedül Istené a dicsőség*. Igehirdetői szolgálata mindenkor azt a forrást ragyogtatta föl, amelyet, illetve inkább Akit, ez a reformátori gondolatsor tömören összefoglal és minden időre érvényesen megvall – nevezetesen, hogy az örök élet ajándéka Jézus Krisztusba vetett hit által Isten kegyelméből lesz az emberé, és ezért Istent dicsóíti az ember. Erről pedig minden – életünkhöz szükséges – isteni gondolat a Szentírásban található meg. A református istentisztelet központi eleme az igehirdetés. Kiss Domokosra emlékezve tehát, ezt a szolgálatát kell mindenek előtt kiemelni. Ő maga is ezt tartotta a szolgálat szívének. A Szentírást, igei példákkal magyarázta leggyakrabban. Volt rá példa azonban, hogy bibliaórára készülve egy délután képes volt egy egész görög tragédiát végigolvasni, hogy még

jobban megértesse hallgatóságával az Isten üzenetét. Soha nem alkalmazott olcsó és ideig-óráig érvényes példákat, sztorikat. Rendszerető volt minden dolgában, így igehirdetéseire való készülődésében is. Keretek között maradt, nem voltak üresjáratok a beszédében. Hogy a rendelkezésre álló időt a legtartalmasabban töltsse meg, leírta igehirdetéseit. És milyen jó, hogy leírta! Ennek köszönhetően tudta a *Szabó Miklós lelkipásztor szellemi hagyatékát őrző alapítvány* már 2007-ben, halála évében megjelentetni az *Egyenes derékkal teremtve* c. kötetet, amely 365 rövid igemagyarázatát tartalmazza, a Reformátusok Lapjának „Ige mellett” c. rovatából. A lap fölkérésére egy ideig Kiss Domokos lelkipásztor írta ezt a rovatot. Ezt követően még két további prédikációs kötetet adott ki az alapítvány. Ezeket újra meg újra átolvasva, jó megérteni azok örök aktualitását,

mert az is prédikációinak erőssége volt, hogy ki tudta választani az örök emberit, mindig azt, ami javításra szorul, és az örök istenit, azt, ami a megoldást felragyogtatja.

Zárkózott és szűkszavú ember volt. Rengeteget olvasott, a könyvek lapjain utazott és járta be a világot, mélyült el a történelemben, ismerte meg a művészet alkotásait és a természetet, mikor pedig hittan- és ifjúsági táborozásokra vagy gyülekezeti kirándulásokra kísérte gyülekezete tagjait, vitte családját, a természet és a magyar történelem ismerete és szeretete mindenkit lenyűgözött. Értékes könyvtárat gyűjtött össze, amely ma a kerületi *Dokumentumtár és Információs Központban* (1153 Bocskai u. 74-78) immár közkinccs, bárki forgathatja ezeket a köteteket. Ugyanitt fellelhetők azok a folyóiratok is, amelyeket minden évben gondosan bekötetett – köztük az *Egyház és Világ* évfolyamai, amelynek maga is szerkesztője volt. Hitt abban, hogy a templom falai közül kilépve is Istent kell képviselnie, szociális érzékenységgel, legyen az egy társadalmi problémákat feszegető tanulmány a folyóiratban, vagy munka a kerületi önkormányzat szociális bizottságában, amely utóbbinak a rendszerváltás utáni években tagja volt. Azt, hogy a kerület gazdagabb lett Kiss Domokos református lelkipásztor szolgálatával, megszólalásaival és a szociális bizottságban végzett munkájával, az önkormányzat díszpolgár címmel ismerte el.

25 évig szolgálta a Rákospalota-újvárosi református népet, és nagyobb közösségét. A rá való emlékezés idején álljon itt néhány sor abból az igehirdetéséből, amelyet 1982-ben, beiktatása ünnepi alkalmán Keresztelő Jánosról mondott:

„... a jelek és csodák mindig hatni tudnak, mindig kápráztatni tudnak, befogadásukra mindig kész az ember. S oly ritkán, s olyan sokára derül ki, hogy hamis beszéd van az elkápráztató csodák mögött... Pascal, a híres francia gondolkodó mondotta, hogy 'nem a csodák alapján kell itélnünk az igazságról, hanem az igazság alapján a csodákról.' – Bizony, feltámad az emberben a vágy, mikor a szót, az ígét kevésnek találja, hogy: bár tehetnék valamit igazolásul, bár bizonyíthatnám a kimondott igazságot, látható jellel, bár megmutathatnám a kételkedőknek, hogy micsoda hatalom van a szavak mögött! De nem adatik se csoda, se jel – és marad a szó, marad az íge – és marad, igen, olyan sokszor marad tehetetlenséggel párosuló keserűség az igehirdető szívében, mert megfeledeznek arról, hogy a próféta, az igehirdető, ha nem tesz is jelet, maga: jel!

Jel volt Keresztelő János is, és jel volt Istennek megannyi elhívott és küldött szolgája ott, ahová állíttatott és akkor, amikor megszólalt... Amikor a közös szolgálatban, e mostani, Istentől rendelt időben együtt munkálkodunk Urunk dicsőségére, s a munkánkban az egymással szembeni elvárásainkat elősoroljuk, mindannyian gondoljunk erre a mai ígére: 'János nem tett semmi csodát'. Én, a lelkipásztorok sem fogok csodákat művelni, a szónak egyik értelmében sem, s ti sem fogtok csodát tenni. De mindaz, amit János, Jézusról mondott, igaz volt. Nyomorúságos helyzetbe jutnánk, ha itt, nálunk, Rákospalotán ez másképpen lenne.”

Mindaz, amit Kiss Domokos Jézusról mondott – igaz volt.

Ez marad meg a rá való emlékezésben, ez a legtöbb és legfontosabb, ez nem hullik ki az idő rostáján, így legyen áldott az emlékezete! ■

110 ÉVES A PESTÚJHELYI ÁLTALÁNOS ISKOLA

ÍRTA: Szunyogh László

*„Mert iskolákra oly nagy szükség van, és oly sokféle a haszon, mely az iskoláktól származik, hogy vannak, sőt érzéketlennek kell lennie annak, aki ezt magától föl nem fogja, be nem látja.”
Apáczai Csere János (1625–1659)*

Az emberi tevékenység bonyolult szerkezeti összefüggéseiben az oktatásnak fontos feladata van. A nevelés-oktatás szervezeti kereteinek megteremtése, oktatási rendszerek kiépítése a fejlett társadalmak jellemzője. Magyarországon már az államalapítás korai időszakában több iskola alakult és kezdte meg működését. A társadalmi fejlődés minden területén jól képzett emberekre van szükség, a tanítás – tanulás pedig az erre a célra kialakított speciális rendszerben, az iskolában volt a leghatékonyabb. Az iskolának, mint szellemi központnak szűkebb és tágabb értelemben kultúrateremtő, település-megtartó, település-fejlesztő szerepe is meghatározó.

Széchenyi-telep létrehozása (1897. január 1.) idejében komoly remények éltek az alapító atyák gondolataiban, hogy ezen a területen hamarosan házak fognak „kinőni” a zombékos, homokos pusztaságon. Az előkészületek megtörténtek, hiszen egy 1898-ban készült térképen láthatjuk a település parcellázását, az utcákat, a telkeket, tereket. A korabeli dokumentumok, újságcikkek ugyanakkor sokat írtak a tervezett település külső megjelenéséről így igazából nem lehetett biztos, legalábbis kétséges volt, hogy ideális terep lesz-e az építkezésekre. Kinek lett igaza? Az hamarosan kiderült, hiszen ebben az időben Pest lakossága erőteljesen növekedett, sokan költöztek

a közeli településekre és vásároltak lakótelkeket parcellázások során. A pestkörnyéki falvak, községek fejlődtek, lélekszámuk növekedett. Joggal mondhatjuk, hogy ebben az időszakban kezdődött a későbbi Budapest agglomerizációs fejlődése. Rákospalota előnyös földrajzi, közlekedési helyzete alapján élt is ezzel a lehetőséggel, ezáltal jelentős bevételekre tett szert a határparcellázások során, valamint a váci vasútvonallal melletti területek értékesítéséből.

1898 januárjában már 126 telek elkel, elkezdődtek az építkezések, 1906-ra több mint 1000 házhely értékesítését tervezték. Nagyjából egyforma nagyságúakat, szorosan egymás mellett, vonalzóval, sakktáblaszerűen felosztott utcák sorát álmodták meg. Csak egy nagyobb a Livia (*Pestújhelyi tér*) és két kisebb teret terveztek közintézmény és iskola nélkül.

A betelepülők létszáma lassan-lassan növekedett, a házak azonban nem az elképzelt ütemben épültek. Néhány év alatt, 1905-1906-ig csak egy-két száz épület készült el, a település létszámának rohamos növekedése az 1908-1910-es évektől jellemző. A kedvező feltételek – építési kölcsön, törlesztési futamidő hossza – lehetőséget adott kispénzű, szegényebb családok otthonteremtési

vágyainak. Így nagyon sok munkáscsalád is érkezett honfoglalóként Széchenyi-telepre.

A beköltöző gyermekes családoknak iskolára volt szükségük. Rákospalota nagyon messze volt, a gazdagabb családok gyermekei budapesti iskolákba jártak, de a szegényebb gyerekeknek erre nem volt lehetősége. Gondoljunk csak az utazási problémákra, hiszen kiépített közlekedési hálózat még kezdetlegesnek volt mondható, és az iskolahálózatot Rákospalotán sem értékelhetjük elfogadhatónak abban az időben.

Magyarország oktatáspolitikájában a századforduló idején az Eötvös-féle népoktatási törvény volt érvényben. 1868-ban a kiegyezés után, Eötvös József kultuszminisztersége alatt fogadták el ezt a nagyon fontos, társadalmi szinten jelentős törvényt.

Az 1868-as /XXXIII./ törvény a népoktatást állami feladattá tette, meghatározta a legfontosabb feladatokat, célokat, szabályozta a maximális

osztálylétszámot, a középfokú oktatást és bevezette az érettségit.

Az oktatási intézményrendszer alapjai az elemi iskolák voltak, melyek négy, illetve hat évfolyamból álltak. A tanulók hat éves korukban kezdhették az elemi, 12 éves koruk után, ha nem tanultak tovább még 3 évig elvileg kötelező volt un. ismétlő foglalkozáson részt venniük.

A tanulók a népiskola /elemi/ négy osztályának elvégzésével általában befejezték tanulmányaikat, tíz évesen dolgozni kezdtek. Ezek a fiatalok elsősorban a szegényebb rétegekből kerültek ki, a mezőgazdaságban, kisiparban, szolgáltatásban találtak munkát.

A továbbtanulni vágyók, a közép és a felsőosztály gyermekei a négy osztályos polgári iskolákban illetve a gimnáziumokban folytathatták tanulmányaikat.

A törvény előírta, hogy azokat a településeket, amelyek legalább 30 tanköteles gyermek él, és korábban nem volt iskola, kötelező elemi népiskolát létrehozni.

A pestújhelyi elemi iskola tanítói kara. Év.n.

A RÁKOSPALOTAI MŰZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Széchenyi-telepen 1905-ben, Rákospalota meglehetősen távoli, egyre jobban beépülő részén már régen nem 30 fő, hanem több mint 100 tanköteles gyermek élt. A törvény szerint bizony népiskola alapítása indokolt lett volna. Az érdekesség az, hogy Rákospalotán sem volt községi elemi iskola! A meglévő elemi iskolákat a különböző egyházi felekezetek tartották fenn. Az iskolafenntartók körében még magániskolák játszottak szerepet.

1905-ben nyílt meg az első községi elemi iskola Palotán. Két bérelt helyiségben, 150 tanulóval kezdődött meg a tanítás. Mai szemmel furcsa és szinte elképzelhetetlenek az akkori viszonyok, de az egységes állami iskolarendszer, az Eötvös-féle reform megvalósítása az egész ország vonatkozásában nehézségekkel küzdött. A századfordulón sok helyen csak egytanítós, osztatlan, egy tantermes iskolák működtek, az egy tanteremben négy évfolyam együtt, akár száz gyermek is szorongott a padokban. Mivel Széchenyi-telepen nem működött egyház, iskolát Rákospalotának kellett volna alapítania.

1906. december 3. jelentős nap, megindul az elemi iskolai oktatás két bérelt teremben, két tanítóval, 171 tanulóval! Rögtön látható, hogy bizony már a megnyitás napján kinőtte az iskola a férőhelyét, ám mégis biztató lépés volt ez a jövő generáció számára.

A tanítás Halmai Károly és Schwarz Ilona tanítók vezetésével, 99 fiú és 72 leány részvételével indult meg. A Pamuk-féle ház, László utca 3. szám alatti (mai Szücs István utca) bérlemény annyira szűknek bizonyult hogy a következő

évben (1907), egy újabb helyiséget kellett bérelni, valamint még egy fő tanítót is alkalmaztak. A most már három tanteremben 161 fiút és 155 leányt kellett elhelyezni. A bérelt tanterem a Margit utcában (a mai Csorvás u.) egyik házában volt.

Ebben az időben már érezhető volt, hogy hamarosan, néhány év alatt Széchenyi-telep lakossága nagy mértékben növekedni fog, a település rohamos fejlődésével, a gyermeklétszám emelkedésével az iskolafenntartó nem zárkozhatott el új megoldástól, iskola építésétől. A gyermekek érdeke, de főleg a lakosság szorgos sürgetése okán, no meg a törvényi előírások miatt 1908 őszére elkészült a vadonatúj négy tantermes községi elemi iskola földszintes épülete. Megjegyzendő, hogy ugyanebben az évben kapott Rákospalota is új elemi iskolát, szükségessége szintén hasonló okok miatt történt. Az Eötvös-Károlyi utca (mai Rádda u.) sarkán átadott épület 6 tantermes volt.

Az Adria – Andrassy utcai (mai Pestújhegyi út) sarkán felépült iskola első igazgatója Halmai Károly lett, a tantestület 8 fős volt a tanévnyitáskor. Ha a tanulói létszámot nézzük, reménytelennek tűnt, hogy a törvényszerinti előírásoknak megfelelően egy-egy osztálynak a létszáma 50 fő alatt legyen. A folyamat megállíthatatlan volt, a létszámadatokat elemezve, egyre több iskolaköteles gyermeket kellett fogadni. Egy új település feszítő gondja volt ez, hiszen 1910-re a lakosság összlétszáma 5.547 főre emelkedett. Mindez hozzávetőlegesen 10 év alatt!

Az iskolai létszámadatok változásai is követik a népmozgalmi adatokat.

	1908/ 1909	1909/ 1910	1910/ 1911	1914/ 15
tanerők létszáma	8	10	10	12
tanteremek száma	4	6	12	15
tanulók összlétszáma		42	719	885
osztályok létszáma	4	6	12	15
átlagos oszt. létszám		90	70	59
I. fiú		80	90	145
I. leány		55	71	90
II. fiú		71	94	77
II. leány		68	67	100
III. fiú		56	74	64
III. leány		62	75	97
IV.-V.-VI. fiú		82	109+	183++
IV.-V.-VI. leány		69	139+	129++
összesen fiú		289	367	469
összesen leány		253	352	416

(+, ++ az itt feltüntetett adatok több osztályra vonatkoznak, évfolyami összesítést mutat)

A jelentős létszámnövekedés miatt ismételten szükségessé vált két új tanterem bérlése, melyet az iskolával szembeni házban oldottak meg. Itt teljesíthetett szolgálatot az a két tanító is, akikkel bővült a tantestület.

Az elemi iskolai tantervek központi feladata az írás-olvasás és a számolás megtanítása. Az iskolai tankötelezettség előírásának következtében megkezdődhetett az a folyamat, melynek a vége az analfabétizmus felszámolása. Jelentős volt az 1908-ban hozott törvény, mely szerint a népoktatást ingyenessé tették. Az itt elsajátított alapok adtak lehetőséget a továbblépésre, a polgári iskola, vagy a

gimnázium osztályainak elvégzésére. A négy-hat elemi után különféle szakirányú képzések is folytak az 1872-es ipartörvény után szerveződött a kötelező tanoncoktatás, a mezőgazdaságban földműves-iskolákban képeztek elsősorban a fiúkat.

A lányok elsősorban a polgári elvégzése után gimnáziumokban, kereskedelmi iskolákban, stb tanulhattak.

Az iskolarendszer magasabb szintjén a gimnáziumokban és a reáliskolákban lehetett érettségit tenni, majd a továbbiakban egyetemi, illetve főiskolai képzésekben tanulni.

Széchenyi-telepen ekkor még csak községi elemi népiskola működött. Az itt élők nem voltak megelégedve helyzetükkel, nem csak az iskolai zsúfoltság okozott gondot, de önállósági mozgalom indult, 1908-tól megpróbált a telep elszakadni Rákospalotától.

A rég óhajtott vagy 1910-ben valósult meg, Széchenyi-telep különvált Rákospalotától, önálló községgé válhatott Pestújhely néven. A két éve épült népiskola immár az új község tulajdonába került minden fenntartási kötelezettségével, annak terheivel, irdatlan tanulói létszámával és egyéb gondjaival.

Ebben a tanévben 773 gyermek járt iskolába, ezért újabb tanteremek megnyitására volt szükség. Ideiglenes megoldás született, az iskola udvarán lévő két altiszti lakást alakították át tantermekké. Az önállóság pénz nélkül, kis költségvetéssel nem sokat ért, iskolafenntartásra, fejlesztésre semmiképpen sem jutott. A súlyos és szinte megoldhatatlan feladatot dr. Szűcs István miniszteri osztálytanácsos oldotta meg. Hivatali beosztá-

sának kedvező helyzeti adottságát kihasználva eredményes közbenjárásának köszönhetően a községi fenntartású iskola állami kezelésbe került át. A létrejött iskola-fenntartási szerződés értelmében a

- közoktatásügyi kormány 11 főre emelte a tanerők létszámát,
- a község feladata pedig a dologi kiadások, a különféle beszerzések, épületbővítések fedezése, 5 %-os iskolai pótdadók kifizetése volt.

Az iskola szakmai működését a tanítás és rend tekintetében a tanfelügyelői vizsgálatok megfelelőnek nyilvánították, de már egy 1910. májusi jegyzőkönyvben dr. Petri Mór királyi tanácsos a következő hiánypótlásokat és intézkedéseket írt elő: *„a községi iskola a következő tanévre... A megfelelő helyiségeken kívül 6 tanteremmel kibővíthető, illetve a község másik részében, pl a Madách u. és Budapesti sugárút sarkán egy hat tanteremmel ellátott új iskola építendő úgy, hogy ott egy igazgatói lakás is legyen... így a szanatórium innen eső részén*

is volna 6 tanterem, s a tülso részén szintén 6. Az iskola úgy építendő, hogy az a szaporulat szerint mindig kibővíthető legyen, az építendő új iskolához 800 négyszögöles telek szükséges, valamint a mostani iskolához is szükséges az Adria utca felőli részen hozzászerezni. Azonban, ha a külön iskola építésének ez idő szerint áthidalhatatlan akadályai volnának, úgy a meglevő iskolaépületre ugyancsak szeptember 1-ig emelet építendő.”

Értjük mi a szakfelügyelő úr elképzeléseit, hogyan lehetne javítani az oktatás feltételrendszerét, értették az új községi előljárók is, de a jegyzőkönyvben leírtakat lehetetlenség volt megvalósítani, főleg nem néhány hónap alatt. A költségvetés szűkös volta miatt, a következő években csak újabb helyiségeket tudott bérelni a fenntartó, így némileg enyhíteni tudta az iskolai zsúfoltságot.

A község közben folyamatosan fejlődött, a lakosság száma jelentősen növekedett, az iskolabő-

A Pestújrósi sic! községi elemi iskola IV-VI.évfolyamos fiúosztálya az 1909-1910.tanévben

A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

vítés elodázhatatlan feladattá vált. A Pestújhely c. társadalmi közlöny így írt az 1913. évi helyzetről:

„A mai állapot már teljesen tűrhetetlen. Egy-egy osztályba 80-90 gyermek van beprésselve, és váltakozó tanítással lehet csak valahogyan a tan-köteleseknek helyet adni az iskolában, ami sem egészségügyi szempontból, sem egyéb okoknál fogva nem lehet sokáig tartható állapot. A község kötelezettséget vállalt az állammal szemben, hogy három éven belül gondoskodik megfelelő iskolaépületről, és a három év már lejárt, a tanfelügyelőség erősen követeli az iskola építését.”

Mai ésszel meseszerűnek, vagy elképesztőnek tűnik a leírás, a felelősök testközelből érezhették a gondokat. Az optimális megoldásról több alternatívában gondolkodtak a korabeli önkormányzat tagjai, vita volt arról, hogy új iskolaépület épüljön, vagy a „régit” bővítsék... 1913-ban elhatározták, hogy új iskola számára telket vásárolnak, ezért 50 ezer korona államsegélyért folyamodtak. A kultuszminisztérium Szücs István közbenjárására 70 000 korona összeget ítélt meg.

Felgyorsultak az események, az 1913. dec. 27-i közgyűlés határozata alapján 5.202 koronáért az iskola melletti 204 négyszögöles telket egy új iskola felépítéséhez 1915-ben vásároltak egy 600 négyszögöles telket 18.600 korona összegért a Madách utcában.

Már-már úgy látszott, hogy megvalósulhatnak Petri Mór tanfelügyelő úr „határozatai” azonban egyrészt az önkormányzati tagok véleménykülönbségei miatt, de főleg az I. világháború kitörésének következtében a téma lekerült a napirendről. A háborús évek és a rövid tanács-

köztársasági „intermezzós” időszak után újra felvetődött a közoktatás ügye.

1919-ben kettéválasztották az iskolát, fiú és leány iskolára. A fiú iskola élére Gyurcsovecz Károlyt nevezték ki. A képviselőtestület két újabb telket vásárolt meg a Pestújhelyi úton, valamint hozzájárult ahhoz is, hogy a pénzügyminisztérium által kilátásba helyezett 2 millió korona államkölcsönt iskolaépítésre használja fel. Ez az összeg valószínűleg nem lehetett elég, az építkezés elkezdéséhez, mert az események csak 1924 májusában fordultak a végleges megoldás felé.

A vallás és közoktatási miniszter az állami elemi iskola emeletráépítéséhez 40 millió korona államsegélyt adományozott, továbbá engedélyezte a három iskolatelek és a Tátra utcai épület eladását és, azt is hogy az ebből befolyt összeget iskola építésére használhassák fel. Megbízta továbbá Dr. Szücs István miniszteri osztálytanácsost az építési ügyek intézésével és felügyeletével.

A község lelkesedett, a képviselőtestület immár teljes egyetértésben munkálkodott az elfogadott terv megvalósításán. További 150 millió korona államkölcsönt vettek fel, a beruházást pedig helyi iparosok bevonásával végezték. Példátlanul rövid idő elteltével, 1925. október negyedikén ünnepélyes keretek között adták át az emelettel bővített 10 osztályos iskolát.

Megvalósult egy álom: 1200 tanköteles gyermek egy, központi épületben tanulhatott az 1925/26-os tanévtől.

Rakssányi Elemér, az általa írt Pestújhely község monográfiájában a következőképpen értékelte az eseményt:

„A képviselőtestület valóban kiváló példáját mutatta a népnevelés szeretetének s ebbéli kötelezettségei átérzésének, amely nemes tulajdonságok tették lehetővé, hogy a község lakossága, s évenként mintegy 1200 tanköteles gyermek pompásan felszerelt magas színvonalú, szakszerűen berendezett, modern népnevelési intézmények erkölcsi és szellemi birtokába jutott, amelynek elbírálásánál nemcsak a többszörösen meghatározódott anyagi befektetés, hanem a belőlem sugárzó szellemi tőke mutatja a mérleget és az igazi értéket.

25 év telt el a széchenyi-telepi kicsi, egy tantermes „iskola” megnyitásától. Vajon mit érezhetett Halmai Károly igazgató-tanító úr akkor?

Mekkora különbség volt a földszintes bérelt László utcai helyiség és az L alakú emeletes iskolaépület tömbje között 1906-ban 171 gyermek lépett be az ajtón, az új iskolaépületbe már 1200 tanuló tódult a kapun keresztül... 1906-ban két tanító kezdett, az újban a tantestület létszáma már 20 fő. Az építkezés csak 1930-ban fejeződött be, a tornaterem és színpad átadásával.

	1919/ 20	1922/ 23	1925/ 26	1930/ 31
tanulók összlétszáma	1065	906	1180	1036
osztályok létszáma	19	20	25	27
átlagos oszt. létszám	56	55	47	38

1932/33. tanévben az addig a két külön igazgatóság alatt működő fiú és leányiskolát összevonták, igazgatójának Bódy Ottót nevezték ki. (Halmai Károly, az iskola első tanító-igazgatója meghalt, Gyurcsovecz Károly nyugdíjba vonult.)

Az új igazgatónak is sok teendője akadt, különféle átalakítási munkálatokat végzett, melynek eredményeként a tantermek száma növekedett, jobb körülmények között folyhatott a nevelés-oktatás. A tanulói létszám emelkedése megállt, sőt az 5. és 6. évfolyamon erőteljesen le is csökkent. Ennek oka, hogy felépült Pestújhelyen a polgári iskola új épülete, a jobb képességű diákok az elemi 4. osztályának befejeztével a polgáriban folytathatták tanulmányaikat. Az 1925-1930-as évek között a polgáriban, a fiú és leányiskolák 600 fő körüli tanulót számláltak.

Az elemi iskola az 1930-1940-es években került abba a helyzetbe, hogy zsúfoltság nélkül, az eredményes tanítás feltételeként, nyugodt körülmények között dolgozhatott. A történelem újra közbeszólt, kitört a II. világháború.

Létszámadatok az 1930-1940-es években

	1936/37	1944/45
osztályok száma	22	10
össz. létszám	984	253
átlagos oszt. létszám	45	25

A II. világháború befejezésével, a károk helyreállítása után új alapokon kezdődhetett meg az oktatás. Az 1945/46. tanévben az iskolarendszeri változások következtében 8 évfolyamos

általános iskolává alakult az elemi. Az átszervezés hasonlóan a többi intézmény esetében nehézségekkel járt. Az iskolai tanulólétszám nagyon lecsökkent, köszönhetően a háborúnak – ám az ötvenes évektől a gyermeklétszám újra emelkedett. Az ún. Ratkó-korszak gyermekei Pestújhelyen is nagy létszámú osztályokat eredményeztek.

Az államosítási törvény nem okozott különösebb gondot, hiszen az iskola állami fenntartású intézmény volt 1910 óta, hála dr. Szücs Istvánnak...

A kötelezően előírt vagyonleltár nyilvánartása alapján tudjuk, hogy 16 tanteremből, 1 tanácsteremből, 1 irodahelyiségből, 2x 1 szoba-konyhás lakóhelyiségből valamint 4 használhatatlan mellékhelyiségből állt az iskolai épület - meglehetősen lepusztult állapotok lehettek. A „Dolgozók az iskoláért „ mozgalom segítségével a hibák kijavítása megtörtént, de újra és újra előkerültek azok a problémák melyek a magas létszámból és az épület állagának minőségéből következtek. Az ötvenes években 700-800 fő, a hatvanas években is 700 körüli volt a létszám. Az intenzív használat folyamatosan rongálta a berendezéseket, az épületet.

Nem lehetett tovább halogatni a felújítást, ami 1963 nyarára fejeződött be. A körülmények javultak ugyan, de a jó minőségű oktató-nevelő munkához a feltételek nem nagyon változtak. Még mindig kevés volt a tanterem, a szertárhelyiségek hiányoztak, nem volt fizika-kémia előadó, műhelyterem, napközi otthoni helyiségek, mozgalmi szoba és zeneszoba. A megoldások csak

részlegesen lehettek, tanulócsoportok csökkentése és a tanári ebédlő megszüntetése nem orvosolta a gondokat.

1960/61-es tanévben a Pestújhelyiben tanultak a legtöbben a kerület iskolái közül. 1967-től indult az ének-zene tagozat.

Jelentősebb létszámadatok

	1944/ 45	1955/ 56	1961/ 62	1968/ 69
össz. tanulói létszám	253 (133) fiú 199 (120) leány	261 fiú 583 leány	734	511
osztályok száma	10	21	21	17
átlagos osztálylétszám	25	35	35	30

az 1944/45. adatoknál a zárójelben a csak beírt tanulók száma, nem végeztek el az évfolyamot az iskolában az alsó tagozaton vegyes osztályok, felsőben csak lányok tanultak. A fiúknak a felső tagozatra a „Doktorba” kellett átmenniük.

Újpalota építkezéseinek befejeztével sor kerülhetett az addig háttérbe szorított intézmények gondjainak orvoslására. A XV. kerületi Tanács Műszaki Osztálya vizsgálatából kiderült, hogy az épület állapota elfogadhatatlan, átépítésre van szükség. 1985-1988-ig tartottak a munkálatok.

Az iskola osztályai három különböző helyen működtek meglehetősen nehéz körülmények

között. Ez az időszak komoly megpróbáltatása volt a tantestületnek, diáknak egyaránt. Csak türelemmel, kitartással, sok-sok megértéssel lehetett átvészelni a három évet.

1988. december 6-án értek véget a viszonytagságok. Az új iskolaépület szinte teljes egészében átalakult. A Pestújhelyi úti szárny csak kis mértékben változott, az Adria utcai oldalon történtek a lényeges építészeti megoldások. Az iskolaépület bejárata, udvari belső kijárata újszerűen lett kialakítva. A tornaterem az első emeletre került az öltözőkkel, mosdókkal, alatta tantermeket alakítottak ki, a későbbiekben itt lett a könyvtár. Ebédlő és konyha, nagy aula, kisebb tanterme, valamint irodák és szertárak is helyet kaptak az épületben. Az iskola alapterülete lényegesen nagyobb lett. Az udvar területe bővült, aszfalt-borítású kézilabda pálya készült labdafogó kerítéssel.

1988 után már jelentősebb változás nem történt, 2004-ben átadásra került a volt gondnoki lakásból kialakított modern felszerelésű természettudományi előadóterem.

Az 1989 utáni évek a rendszerváltás időszaka. Több változás történt az iskolarendszer szerkezetében. Az szabad iskolaválasztás lehetősége, a nevelési-oktatási intézmények szakmai önállósága új feladatokat, kihívásokat hozott. A kerettantervek alapokat adnak az intézmény pedagógiai munkájához.

A kerületben egyéb szerkezeti változások is történtek. A XV. kerületi Önkormányzat Képviselőtestülete létrehozta a nevelési-oktatási

központokat./185/1999(IV.12.) sz. határozat. Az új név: a Pestújhelyi Nevelési-Ok-tatási Központ Általános Iskola és Óvoda. Többcélú, közös igazgatású közoktatási intézmény, melyben intézményegységeként szakmai tekintetben önálló óvoda és nyolc évfolyamos általános iskola tartozik. (A két óvoda az Őrjárat utcai és a József Attila utcai egységek.)

Az óvodákkal való összevonás 2011/12. tanévig működött. Az iskolarendszer visszaállította az intézmények egyneműsítését, jelenleg Pestújhelyi Általános Iskola néven működik az intézmény.

A mai Pestújhelyi iskola nevelő-oktató munkájának fő területei:

- emelt szintű informatikai oktatás
- idegen nyelv oktatása kisiskolás korban
- művészeti nevelés
- mindennapos testedzés

Az alsó tagozaton iskolaotthonos oktatásban tanulnak a tanulók. Az új, választható tantárgyat életmód és kommunikáció ismereteket 2. osztálytól tanítják.

Fontos megemlíteni még a két új számítógéptermet, melyben a mai kor fontos ismereteit sajátíthatják el a diákok, vagy a hagyományos szakköröket, rajz-, sportszakköröket, énekkari foglalkozásokat. A tanulás mellett sok-sok szabadidős program színesíti az iskola életét.

A történelmi-társadalmi folyamatok sokféle változást okoztak az elmúlt 110 év alatt. Ha végigtekintünk ezen a hosszú időszakon, láthatjuk, hogy a település iskolarendszere komoly változásokon ment keresztül. Volt idő, amikor

Pestújhelyt „iskolavárosnak” nevezték. Ma már csak egy iskola működik. Falai láthatták az elmúlt évszázad eseményeit, a tanulói, tanárai a történelmi pillanatok résztvevői voltak.

Az iskola Pestújhelyen 110 év alatt sokat élt meg. Az iskola centenáriumi kiadványában így fogalmazta meg gondolatait Frák Erika igazgatónő:

„Itt minden felnőtt és kisgyermek név szerint ismeri egymást. A pedagógusok jól ismerik a családokat, hiszen több nemzedék nőtt fel kezük alatt, szülők, nagyszülők térnek vissza gyermekeikkel, unokáikkal. Ez a megtisztelő bizalom minősíti munkánkat. Őszintén hisszük, hogy minden gyer-

mek tehetséges valamiben, s a felnőttek felelőssége, hogy ennek felismeréséhez elvezessék őket. Ezért – alapozó iskola lévén – minden iskolába lépő gyermek értékeinek mielőbbi megismerését tűztük ki célul. Alapvető nevelési feladatunk, hogy korszerű műveltség birtokába segítsük gyermekeinket, sajátítsák el az ezekhez szükséges ismereteket, alkalmazzák tudásukat, igényük és képességük legyen az önművelésre.

Tudjuk, tevékenységünk szolgáltatás, többféle igénynek – fenntartó, szülő, gyermek, társadalmi környezet – kell megfelelnünk.

Erre törekedtünk az elmúlt években, ezt az utat szeretnénk folytatni a jövőben is.”

A Pestújhelyi Iskola az 1980-as években
A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

A VOLT 201-ES ÚT 3-AS ÉS 4-ES KILOMÉTERKÖVE

ÍRTA: Rátónyi Gábor Tamás

A Rákospalotán átvezető utak vonalvezetése sokat változott az évszázadok alatt, a fő közlekedési irányok azonban kevesebbet: Pest, Fót, Rákosszentmihály, a XIX. század közepétől pedig Újpest voltak azok a szomszédos települések, amelyekkel az összeköttetés gazdasági társadalmi szempontból fontosnak bizonyult.

Az ősi településszerkezetből adódóan Palota főútvonala nem egyenesen haladt, hanem kanyargós vonalvezetésű volt. Ezt a sajátosságot követve jelölték ki a volt országút (törvényhatósági közút) vonalvezetését, amit ez a két megmaradt jelzés is mutat. Egy 1874-es megyei úthálózati térképen már szerepelt az Újpest-Fót-Gödöllő-i törvényhatósági közút, amely – bár a nevében nem szerepelt – Rákospalotán vezetett keresztül. A törvényhatósági utak fenntartója a megye volt, szemben az állami utakkal, amelyeket az államnak, és a vicinális utakkal, melyeket a településeknek kellett karban tartaniuk. Az utaknak ekkoriban még csak nevük volt, ebben szerepelt a kiinduló és a végponti, valamint legfeljebb egy-két fontosabb köztes település neve. Ez az országút közel 20 kilométer hosszú volt.

Magyarország útjait egy 1934-es Közlekedési Minisztériumi rendelet alapján számozták, a szóban forgó rákospalotai főút akkor kapta a 201-es számot, de csak 11 kilométer hosszúságú volt, mert csak Fótig vezetett. A Fót-Gödöllő közti szakasz a 3-as és a 202-es számú út egy-egy része lett.

3-as kilométerkő:
XV. Fő út 76. sz. ház előtt
a járda melletti füves területen

A Rákospalotán ma megtalálható két darab, 201-es útra számozott kilométerkő tehát 1934-ben, vagy ez után került ki a Fő út, illetve a Kossuth utca mellé. Budapesten szinte egyedülálló módon maradt meg ez a két kilométerkő, hiszen a többit már eltávolították a helyéről. Az út egyébként az 1950-es években 26-osra számozódott át, majd 1974-ben, az Árpád úti felüljáró átadásával nyomvonala is megváltozott: az Árpád út – Szőcs Áron (ma: Illyés Gyula) utca – Régi Fóti út lett az iránya, száma pedig 2102-esre változott.

A két megmaradt kilométerkő egyfelől közlekedéstörténeti emlék. Ezek ma is azon a ponton állnak, amelyre kihelyezték őket, vagyis az újpesti Váci út és Árpád út kereszteződésénél található kiindulóponttól pontosan 3, illetve 4 kilométerre. Másfelől arra emlékeztetnek, hogy a Fő út, illetve a Kossuth utca egykor valóban főút volt, hiszen itt haladt az Újpesttel és Fóttal összeköttetést biztosító országút. Egyre kevesebben emlékeznek arra, hogy valamikor Újpestre a Fő úton lehetett átjutni, s hogy az a vasúti átjáró, amit ma csak gyalogosok használhatnak, egykor igen jelentős járműforgalom áteresztője volt, s felette egy egyvágányos villamos-felüljáró húzódott. Az Árpád úti felüljáró átadásával a járműforgalom is más irányba – a Hubay Jenő tér felé – halad.

A két kilométerkő közül a 3-ast a Budapesti Városvédő Egyesület és helyi lakosok újították fel, és látták el védőkorláttal még 1988-ban. A kilométerkövek kerületi értéktárba kerülésével méltóbb figyelemre számíthatnak, és arra, hogy a kerület közlekedéstörténetének e szelétét is jobban megismerik a helyi lakosok. ■

4-es kilométerkő:
XV. Kossuth utca 10. számmal szemközti
oldalon a lakótelep járdája melletti füves területen
(89939 hrsz. közterületen)

B.15 TESTVÉRISÉG GALAMB TENYÉSZTŐ EGYESÜLET

ÍRTA: Hajducsek János

A háziásított galambok tenyésztésének egyik legősibb területe a Földközi-tenger medencéjének keleti sarkában elterülő országok földje volt. A galambkultusz innen terjedt el a hódítások és kereskedelmi kapcsolatok révén nyugatra az ókori Görögországba, keletre pedig Ázsia országaiba.

A magyar galambfajták eredete pontosan a mai napig nem tisztázódott. Balassa György török eredetet valószínűsít, míg Moldvai Ferenc a magyar fajták orosz-lengyel eredetét tartja elfogadható teóriának. Írásos emlékek a magyar galambászatról csak a XIX. század végéről találhatóak, Prütz Gusztáv német szakíró könyvében több magyar galambfajtát is megemlít.

Az első magyarországi galambtenyésztők egyesülete Budapesten 1882-ben alakult meg Columbia néven, míg az első magyar szakkönyv, Balassa György „Az okszerű galambtenyésztés” címmel 1901-ben látott napvilágot.

A XX. század elejétől a céltudatos és szervezett galambtenyésztés nagy fejlődésnek indult, sorra alakultak a galambász egyesületek, asztaltársaságok, amelyek a röp-, dísz- és haszongalambok tudatos tenyésztését tűzték ki célul, kialakítva a helyi ízlésnek megfelelő több tucat magyar galambfajtát.

A II. világháború alatt a tenyésztők és tenyészetek java megsemmisült. A politika még a postagalambsportot is szigorú ellenőrzés alá vonta. 1957-ben azonban újra lehetett Bécs-Budapest találkozó (kiállítás), majd 1958-ban létrejött a mai napig működő Magyar Galamb- és Kisállattenyésztők Országos Szövetsége, amelynek tagja a B.15 Testvériség Galambász Egyesület is.

Az Országgyűlés 32/2004.(IV.19.) számú határozatával nemzeti kincsé nyilvánított több, magas genetikai értéket képviselő tenyésztett magyar állatfajtát, köztük 35 magyar galambfajtát is. Ezek közül a Budapesti bíbic keringő, Budapesti magasröptű csapos keringő, Budapesti magasröptű keringő, Budapesti rövidcsőrű, Budapesti tollaslábú gólyás, Budapesti tükrös keringő és Magasröptű magyar deres galambfajták kitenyésztésében, a fajták megőrzésében, röptetésében a rákospalotai galambászok jelentős szerepet játszottak és játszanak a mai napig.

Rákospalota önálló település volt Pest határában, elsősorban gazdálkodással, földműveléssel foglalkozó lakossággal, akik közül sok galambász volt. Nekik volt köszönhető a kispesti, soroksári, újpesti, zuglói tenyésztők mellett a nemzeti kincsként nyilvántartott Budapesti magasröptű keringő kitenyésztése.

Az idén 105 éves B.15 Testvériség Galambtenyésztő Egyesület alapítására egy közvetett bizonyíték szolgál: létezik egy tabló, amelyen a hat vezető mellett ötvennégy tag szerepel, és a felirata: 1912-1962 Rákospalotai Galambegyesület, középen babérkoszorúban egy ötvenes szám.

Egyesületünknek nyolc másik budapesti egyesület mellett sikerült átvészelnie a viharos motorizáció, urbanizáció és informatikai fejlődés

dés következményeit: ma is élünk, működünk, negyven körüli állandó létszámunkkal az egyik legnagyobb budapesti egyesület vagyunk, döntően rákospalotai tagsággal! Ez köszönhető annak a szerencsének is, hogy az újpalotai lakótelep nem egy régi település szanálásával szabaddá tett részén, hanem egy addig beépítetlen területre épült... A megmaradt családi házas rész pedig ideális a galambtenyésztés számára, amennyiben a helyi rendeletek ezt nem korlátozzák, és sikerül a fiatalokat

„megfertőzni” ezzel a csodálatos szenvedéllyel.

Rákospalotán két galambász egyesület volt, a B 15 és a B 24, ezek 1986-ban egyesültek, és a patinásabb, régebbi, a kerületre utaló B 15 nevet tartották meg. Nem sokára új otthonra találtak a Csokonai Művelődési Házban. A budapesti egyesületek sorában kuriózumnak számítunk: minden évben kiállítást rendezünk, az országos röpversenyeknek állandó résztvevői vagyunk, tagjaink közül sokan eredményesen szerepelnek országos és nemzetközi kiállításokon.

Az egyesület a galambászat visszaszorulása, illetve az egyesületek számának rohamos csökkenése miatt a rákospalotai galambászokon kívül a szomszédos kerületek és települések galambászeit is tagjai között tudhatja.

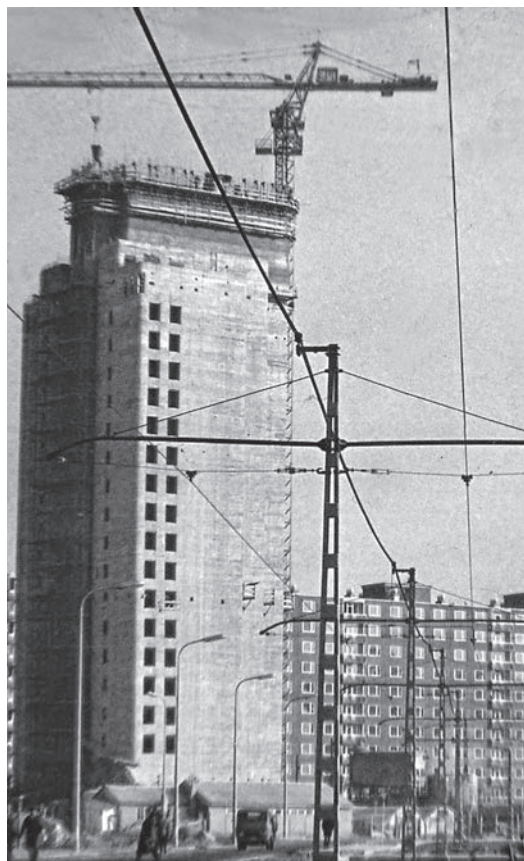
Forrás: Gondolatok és vélemények a magyar galambfajták kitenyésztéséről. Szerk.: Kiss János. Dr. Béres Endre. Bába Kiadó, Szeged 2008.
Budapest galambfajtái. Szerk.: Bárány István. Székesfehérvár 2007.

VÍZTORONYHÁZ

ÍRTA: Csaba Kata

Az újpalotai lakótelepen 1973-ig 10.300 lakás készült el. Vízellátásukra épült a toronyház, tetején 600 m³-es tartállyal, amely biztosította a víznyomást. A tervezők – Tenke Tibor és Thoma József – koncepciója szerint víztornyot és lakóépületet ötvöztek, 98 db lakás építésével. A két funkció párosítása ritka, tükrözi a kor építészetének szemléletét. Az épület 1973 és 1975 között épült. A toronyház elképzelését az is erősítette, hogy ebben az időben folyt az építészek között a „magasházak-vitája”. Az 1970-es években az új építészgeneráció szorgalmazta az új városrészekben – a templomtornyok mintájára – ikonikus épületek elhelyezését. Ebből a szempontból Újpalota ideális hely volt egy magas épület számára, így lett Budapest legmagasabb lakóháza 70,9 m.

Az épület csúszó-zsaluzatos technológiával készült, a szerkezeti falakat nagyobb egységenként betonozták és a födémekeket csak később építették a helyükre. Ezt a technológiát elsősorban ipari épületek, víztornyok építésénél használták. Kísérleteztek lakóépületeknél is, ilyen a budafoki kísérleti lakótelep központi épülete, amit szintén a tervezőpáros álmodott meg. A paneles technológiával szemben, a homlokzati architektúra szabadabban kezelhető, egyedi alaprajzi elrendezésre van lehetőség. Az építésmód sajátosságaiból fakadó építészeti jegyek: a házon végigfutó, függőleges pengeélek, a panelhézagok elmaradása miatti egységes, monolitikus tömörszerűség. A ház homlokzata és tartószerkezeti rendszere vertikális tagolású, ennek ellentmondanak az utólagosan konzolokra erősített loggia mellvédfalak. A bejárati előtető íves, konzolos kialakítása nagyvonalú építészeti megoldásként ellensúlyozza a fölé tornyosuló épülettömeget. Az épület egészre jellemző a részletgazdag egyedi tervezés.

FOTÓ: LIPP TAMÁS: ÁLOM SZOCREÁL KIVITELBEN CÍMŰ KÖNYVÉBŐL

lokra erősített loggia mellvédfalak. A bejárati előtető íves, konzolos kialakítása nagyvonalú építészeti megoldásként ellensúlyozza a fölé tornyosuló épülettömeget. Az épület egészre jellemző a részletgazdag egyedi tervezés.

A lakások, követve a korszellemet, minimális alapterülettel, szerkesztett funkciókkal készültek. Az egyedi technológiával készülő épületek nem csak az iparosított építési módok kipróbálására, hanem az új, szocialista világmép közvetítésére is szolgáltak. A tervezők újragondolták a lakások funkcióit, amelyek a szórakozás és pihenés céljait szolgálták, és minimálisra vették a kiszolgáló funkciókat, főzőfülkével, folyosókon beépített szekrényekkel, csak tisztálkodásra szolgáló fürdőszobával. A lakóházakhoz társadalmi és egyéb szolgáltatások kapcsolódtak, mint a „Patyolat”, vagy a Pajtás étterem. A szinteken 4 db egyszobás és 2 db háromszobás lakás található. A víztorony a legfelső szinteket foglalja el, alatta puffer tér van, ez alatt a legfelső lakószint, ahol 2 db kétszintes, nagy belmagasságú, északra üvegfelületekkel nyitott műteremlakás kapott helyet.

Az újpalotaiak által „CSÉB”, vagy „CASCO” háznak becézett épület nevét az oldalaira elhelyezett fényreklámokról kapta, ezek mára eltűntek, ahogy víztorony funkciója is, ez csak a megépítést követő 10 évben működött. Az épület állapota és karaktere sokat romlott, a felújítás hiánya, valamint a spontán loggia beépítések és nyílászáró cserék miatt.

Forrás:

Arnóth L. - Finta J. - Merényi F. - Nagy E. - Szendrői J.:

Magyar építészet, Corvina Könyvkiadó, 1972

Fejérvári Zoltán - Hajdú Virág - Prakfalvi Endre (szerk.): Modern és szocreál, Magyar Építészeti Múzeum, Budapest, 2006

Jeney Lajos (szerk.): A magyar tervezőirodák története, ÉTK Kft, Budapest, 2001

Mentes Endre: "Víztorony-ház" Újpalotán (Magyar építőipar, 1976. (25. évf.) 3. sz)

late-modern.blogspot.hu/2009/06/magashaz-ujpalotan.html - 2009. június 3.

Egykor.hu - Újpalotai magasház, víztorony

Víztorony.hu

www.bpxv.blog.hu

Tenke Tibor rövid életrajza

Az építész 1924-ben született Sopronban. Édesapja honvéd ezredes, édesanyja háztartásbeli volt. Gyermekkorában többször költöztek, édesapja szolgálati helyei szerint. Ő is katonai pályán kezdte tanulmányait, Sopronba hadapródiskolába, majd a Ludovika katonai akadémiára járt. 1944 őszén végzett huszárhadnagyként, rögtön kivezényelték a frontra. 1944-ben Varsó alatt fegyvereket juttatott a németek ellen harcoló lengyel partizánoknak. Ebben az évben a Gestapo bebörtönözte, mert nem esküdött fel Szálásra, de gyorsan visszahelyezték szolgálatba, ahonnan rövid időn belül orosz hadifogságba került.

A háború után, mint volt katonatisztet osztályidegenné nyilvánították, így rajzolóként tudott elhelyezkedni a Mélyépítési Tervező Vállalatnál (Mélyépterv). Az intézmény elsősorban közműtervezéssel foglalkozott, valamint a csúszószaluzatos technológiával kapcsolatos tervezésekkel. Tenke a vállalat személyzetisének javaslatára elvégezhetette a BME építészmérnöki karát. Diplomáját 1959-ben, 35 évesen szerezte.

1959-től a Lakótervvel dolgozott, 1961-ben a Lakótervből kivált Tervezésfejlesztési és Típustervezési Intézet (TTI), ahol mint városrendező építész munkálkodott. Itt ismerkedett meg Callmeyer Ferencsel és Mester Árpáddal, akikkel később közös alkotói csapatban dolgoztak több magyar és nemzetközi tervpályázaton, valamint az újpalotai lakótelep tervein is. A TTI-ben első fontos munkája a budafoki kísérleti lakótelep volt, ahol új, jellemzően addig az ipari építészetben használatos csúszószaluzos technológiával terveztek lakóépületeket. A technológiában jártas kollégája és tervező társa Thoma József volt, mint az újpalotai víztoronyháznál.

Tenke Tibor 1966-ban kezdett el foglalkozni az újpalotai lakóteleppel, beépítési tanulmánytervet készített, mely alapja lett a terület rendezési tervének. A lakótelep megépítését 1969-ben határozták el. Tenke fogta össze a lakótelep épületeinek tervezését, valamint ő tervezte a víztoronyházat. A sors fintora, hogy bár maga is szeretett volna a lakótelepre költözni - a maga tervezte víztorony-házat célozta meg lakásigénylésével - kérelmét nem vették figyelembe és a Visegrádi utcában kapott egy 55 négyzetméteres panellakást. Az újpalotai lakótelep után Tenke a Clasp moduláris építőrendszer meghonosításával foglalkozott, mely technológia Angliából származott és elsősorban iskolák, óvodák építésénél használták hazánkban. Az építőipari fejlesztés kidolgozása mellett ismerőseinek családi házakat tervezett.

Az 1970-es évek közepén csatlakozott a Magyar Építőművészek Szövetsége Mesteriskolájához, mint mester. A Mesteriskola fontos feladatot látott el a frissen végzett, tervezésre szakosodó építészek posztgraduális képzésében, a mesterek által vezetett alkotói műhelyeken keresztül.

Tenke saját maga nyilatkozta, hogy a várostervezés kompromisszumok és megalkuvások sorozata volt. Nehezen viselte ezeket, a nyavalyák belülről rágták az építész, aminek egyenes következménye volt az infarktus, ami 1986-ban, 60 éves korában vitte el Újpalota tervezőjét.

RÁKOSPALOTAI NÖVÉNYOLAJGYÁR

ÍRTA: Kuczko Andrea

Kanitz Joachim nagykereskedő a bécsi haditanács biztatására 1806-tól külföldön tanulta a takaró- és posztókészítés mesterségét. Hazajövele után társult a pesti Kadisch-Mauthner nagykereskedő cégéhez, több posztóüzemet is működtettek, amelyeket a legkorszerűbb gépekkel rendeztek be. Azonban az itt készült posztót kallózás és kikészítés céljából Brünnbe küldték, ami nemcsak több havi idővesztést okozott, hanem drágábbá is tette az árut. Ezért itthoni megoldást kerestek. Palotán a Károlyiaktól Kanitz Joachim bérbe vette a felsőmalmot, majd saját költségen kallómalmot építtetett, ami köré épült a posztógyár, és így a posztókészítés egész munkafolyamatát egy helyre tudta koncentrálni. Az építkezés 1818-ban fejeződött be. Kanitz rákospalotai posztógyára (hivatalos nevén Rákospalota cs. kir. kiváltságolt finomposztógyár) 1820-ig fokozatosan fejlődött, termékei minősége is kifogástalan volt. (Ekkor 152 munkást foglalkoztattak 40-50 szövőszéken.) A katonai posztószállítás megszűnése után

1822-ben Kanitz csődbe jutott. A palotai gyár továbbra is működött, de már nem posztót gyártottak, csak pamutfonalat, a gyár tulajdonosa pedig Mauthner Ádám volt.

1840-ben növényolajgyár lett a posztógyár helyén. Az akkor 15-20 munkással dolgozó gyárat 1871-ben egy osztrák tőkéscsoport vette át, és megalakította az Olajipari Társaság Rt-t. Repceolajat, gépszirt gyártottak és illóolajat finomítottak. A gyár fokozatosan terjeszkedett, 1910-ben két hektár területen, hat épülettel, 100 lóerős gőzgépekkel működött, és 100 szakmunkást alkalmazott. Termékeivel külföldön is megjelent: Ausztriában és több keleti országban is. 1920-ban egy új üzemszék épült, majd 1925-ben a telepeket átvette a Hutter-féle tőkés társaság, s a gyár a Hutter Szappangyár Olajipari Rt. nevet vette fel. 1930-ban újabb tőkeösszevonás eredményeként Hutter és Level Rt. lett a neve. 1932-ben újabb üzemszékkel bővült

A Növényolajgyár látképe 1931-ben

(HUTTER ÉS LEVER R.T. TÖRTÉNETE 1831-1931, FORRÁS: FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR BUDAPEST GYŰJTEMÉNYÉNEK FOTÓTÁRA)

a gyár, majd 1942-ben margaringyár is létesült. A gyár vezette be elsőként hazánkban a szappanalapú mosóporok, majd a súrolóporok gyártását. 1945-ben, a háború befejezésével az Olajgyár termelése szinte azonnal beindult. Első megrendelő a Vörös Hadsereg volt, aki fizetségként a dolgozókat élelmiszerral és fűtőanyaggal látta el.

1946-ban fejeződött be a 13 emeletes, cellás rendszerű olajmag-tároló siló, 500 vagon befogadóképességgel. Ekkor már az ország olaj és margarinszükségletének 63%-át a gyár állította elő. A margarin mellett keményítőt, gyertya alapanyagot, mosóport, étolajat gyártottak. 1948-ban államosították a gyárat, az első munkásigazgató Sente Ferenc volt, a dolgozók száma pedig 850 fő.

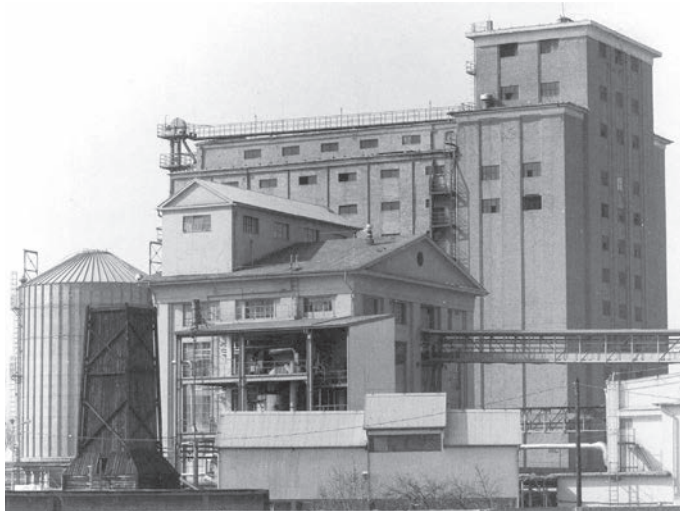
1958-tól új termékekkel álltak elő: Liga margarin, Lucullus étolaj, Rapid gyorsmosópor, Ideál finommosópor, Tip tisztítószer. 1964-ben a gyár neve Növényolaj-ipari és Mosószergyártó Országos Vállalat lett.

1992-ben a gyár az olasz Cereol Rt.-hez került, pontosabban az olajmagfeldolgozó, étolajfinomító és palackozó üzem. 1996-ban vásárolta ki a Cereolból az Unilever a palotai termelés maradványát. 2006-ra az Unilevernek négy magyarországi gyára maradt: ezek között található a rákospalotai üzem, ahol margarin- és dresszinggyártás folyt, majd ezeket a tevékenységeket külföldre vitte a

tulajdonos, ami a Rákospalotai Növényolajgyár végleges bezárását jelentette.

Az üzem területe 2006 óta üresen áll a Horváth Mihály u. 2. sz. alatt, jelenleg biztonsági szolgálat vigyázza.

A Rákospalota múltjához tartozó, helyi védettséggel rendelkező Növényolajgyár a városképet meghatározó, építészetileg is különleges, ipartörténetileg is egyedülálló épületekből áll. A messziről, Rákospalota szinte minden pontjáról jól látható 13 emeletes siló Rákospalota jelképének tekinthető a templomtornyok mellett. Külön érdekességet jelentettek a fa hűtőtornyok és az extrakciós üzem. Utóbbi timpanonjában található a régi szarvasos Schicht-embléma.

A Növényolajgyár központi épülettömbje

A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Forrás:

Perczel Anna: A XV. kerület építészeti öröksége. 2012.

Tanulmányok Rákospalota-Pestújhely történetéből. Szerk.: dr. Czoma László. Budapest, 1974.

MÁV LAKÓTELEP

ÍRTA: Csaba Kata

A gőzvontatású vasút első, Pest és Vác közötti, Rákospalotát is érintő szakaszát 1846. július 15-én adták át. A vasút fejlődése indokolta, hogy a városon kívül is létrehozzanak egy járműjavítót. A MÁV 65 hektáros területen megépítette az Istvánélteli Főműhelyt, az 1908-ban Palota-Újfalu keleti határán gróf Károlyi Istvántól megvásárolt 35 hektáros területen pedig lakótelep építését határozták el. A terveket a MÁV építészirodája készítette. Az első ütemben földszintes, négylakásos házakat építettek, második ütemként épültek az emeletes házak 1914-15-ben.

A telep kiszolgálására óvoda és iskola is készült, a tisztviselőházat 1916-ban adták át, ezzel ért véget az építési program. A katolikus

templom alapkövét 1935-ben, a reformátusét 1939-ben fektették le.

Az épületek egy- és kétszobás lakások variációiból álltak. Egy-egy épületben 6 egyszobás és 6 kétszobás lakás volt. Minden lakáshoz tartozott kert, amelynek mérete arányos volt a lakás méretével. Az állattartás építményeit hat felé osztották, felül tyúkól, alul disznóól volt. A házakat úgy helyezték el a telken, hogy minden konyhablakból rá lehessen látni a saját kertrezsletre. Egy telken belül a privát szférát és a közösségi életet a vas porolós közös udvar foglalta egységbe. A telkek, utcák kialakítása, a házak egymás közötti távolsága, egymástól való elcsúsztatása biztosította a magánszféra integritását.

Az egész lakótelep a korát megelőző zárt csatornahálózattal rendelkezett. A közutakat úgy alakították ki, hogy természetes lejtéssel a főutakon elhelyezett csatornanyílásokig jusson el az eső, vagy olvadt hó, miközben az utak szélén elhelyezett növényzet felszívhatta a nedvességet.

A II. világháborúban a házak közé légoltalmi bunkereket építettek, amelyeket 1944-ben a katolikus felekezet szentelt fel és eleinte helyi kápolnaként használták.

A telep 1945-ben állami tulajdonba került, a MÁV azonban megtarthatta felette felügyeleti jogát. A 70-es években a kertészettől elvett területen 4 db lapostető lakóépület épült, valamint megkezdődtek az M3-as átvezetéséhez a bontási munkálatok. 1973 végéig három, 11 szintes ház épült a MÁV-telep észak-nyugati felén. A Rákos út mentén fekvő földszintes lakóházak bontásával újabb 7db 11 szintes ház épült. Az M3-as bekötő szakaszának megépítésével a telep 3 maradék emeletes háza a Rákos út - Wesselényi utca Piaci oldalán az M3-as túloldalán rekedt.

Az 1990-es években privatizálták az épületálmányt, s ezzel az egységes szemléletű fenntartás megszűnt. Hamarosan megkezdődött az épületek belső modernizációja, kezdetét vette az ablakok cseréje, a homlokzatok foltszerű hőszigetelése. A nem egységes felújítási munkák sokat rontanak a megmarad épületek állapotán.

A fővárosi műemléki védeltséget élvező épületegyüttes az M3 – Wesselényi utca – Vasutastelep utca – Széchenyi út által határolt területre esik. Önálló fővárosi műemléki védeltséget élvez a Máv-telepi Jézus Szíve-templom.

A beépítési struktúra hitelesen tükrözi tervezői gárda felkészültségét, a kialakított település- és telekszerkezet vonatkozásában. Az épületegyüttes szecessziós stílus jegyeit viseli.

A MÁV lakótelep a társadalom egy határozott hivatású csoportjának sajátosan szerkesztett élettere volt. Az építészeti elképzelés magas fokon valósította meg a speciálisan strukturált és felépített hivatás szerinti szerveződés leképeződését a telep épületein.

A STEPHANEUM¹ AGGOK HÁZA TÖRTÉNETE

ÍRTA: László György

Jelen írás géppel írt kézirata a Rákospalotai Múzeum birtokában van. Ugyanakkor e megjelenés nem első közlés, laptársunk, az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2003. évi 3. számában már Iványi János gondozásában megjelent. Újra-kiadásával a XV. kerület lakóiban szeretnénk feleleveníteni az 1950-ben átcsatolt volt rákospalotai városrész, Istvántelek egyik jelentős építészeti emlékét. A szöveget lapunk szerkesztői látták el jegyzetekkel.

Ismeretes, hogy az Istvántelek elnevezésű település – amíg Rákospalota önálló község, majd megyei jogú város volt – Rákospalotához tartozott. Ott épült fel a MÁV Istvántelki Főműhelye, valamint a vasútvonal, az Árpád út, az Istvántelki út és az Elem utca közötti területen a kertés, családi házas település.

Ezen a lakótelepen, a Nagyvárad utcában volt Károlyi Sándor gróf egykori kertészképző iskolája. Ezt az iskolát a gróf 1905-ben megszüntette, és az iskolában felszabaduló helyiségekben Stephaneum néven szegény, elaggott férfiak és nők részére aggok házát alapított. A régi kertészeti iskola helyiségei azonban nem voltak elégségesek a befogadni szándékozott jelentős számú rászoruló elhelyezésére, és ezért a gróf Rákospalota község előljáróságától építési engedélyt kért 14 szoba, 3 előszoba, 2 konyha, 2 kamra, továbbá mosókonyha, szárítókamra és mángorlóléhség építésére. Az engedélyt Pest-Pilis-Solt- Kiskun vármegye váci járásának főszolgabírája – akinek a körzetébe a település tartozott – 1905. február 13-án kiállította, és azt két nappal később a község előljárósága ki is adta a gróf megbízottjának.

Hogy a kertészeti iskolának milyen épületei voltak, nem tudjuk – elvesztek az 1905. évi engedélyezett építési tervek is. De azt tudjuk, hogy az új intézmény 24 fő befogadására (azaz 24 rászoruló öreg elhelyezésére) volt alkalmas, és annak vezetésére a gróf a Congrégation Hospitaliere des Caritas Sœurs des Pauvres (a Szegényeket Gondozó Kisnővérek Kongregációja) francia apácarendet hívta meg. Csak valószínűsíteni tudjuk, hogy az apácarend tagjainak elhelyezésére a régi kertészképző iskola megfelelő átépítése útján létesítettek lehetőséget, gondolva annak zárda-szerű kialakítására is.

Az építkezés terveit Kőrösi Lajos² építőmester készítette, és őt bízták meg a kivitelezéssel is. Kőrösi készítette az aggok háza zárdai részéhez csatlakozó kis román stílusú kápolna terveit is, amelynek kivitelezése szintén az ő munkája volt.

Az építkezés 1905. szeptember 10-én befejeződött, és arra „gróf Károlyi Sándor rákospalotai lakos” használatbavételi engedélyt kért. A főszolgabíró helyettese szeptember 20-án a helyszíni felülvizsgálat napjával szeptember 26-át tűzte ki.

1 A Stephaneum épülete ma is áll a IV. Istvántelki út 19. szám alatt

2 Kőrösi Lajos istvántelki építési vállalkozó volt, számos újpesti és palotai középület kivitelezésében működött közre

A felülvizsgálatnál azonban kitűnt, hogy a kápolnára elfelejtettek használati engedélyt kérni. Kőrösi Lajos építőmester október 4-én be is nyújtott egy kérvényt „Rákospalota község tekintetes elöljáróságának” amelyben utólag kéri a kápolna használatbavételi engedélyének kiadását arra hivatkozva, hogy az építési engedélyt az építető már február 13-án megkapta.

A felterjesztés a főszolgabíróhoz még aznap megtörtént, de – legnagyobb meglepetésre – a főszolgabíró helyettese, aki egyébként Rákospalotán lakott, arról értesítette a községi elöljáróságot, hogy a kápolnára eddig még nem is kértek építési engedélyt.

Az építési engedély megkérése a már elkészült kápolnára késik, és a főszolgabíró 1906. február 16-án megsürgette a felterjesztést, ami március 13-án meg is történik, de most meg a főszolgabíró figyelmét kerüli el, aki április 2-án ismét sürget. A község azonban jelentette, hogy minden szükséges irat – benne az építőbizottság pártoló véleményével – már március 13-án felment, és így végre a kápolna építési és használatbavételi engedélye „a bemutatott

tervek szerinti építkezésre 1906. május 1-jén megadatott”.

A következő bővítés, amelyet 1912-ben hajtottak végre, még jelentősebb volt, mert már 72 rászoruló elhelyezését tette lehetővé de befogadóképessége még így sem bizonyult elégségesnek. A további bővítéseket azonban egy időre az I. világháború megakadályozta.

A francia rend kishővérei szeretettel gondozták a rájuk bízott öregeket, bár ez nem volt könnyű dolog, mert a rend alapszabályai szerint azokat csak alamizsnagyűjtésből volt szabad ellátni, és előfordult, hogy a kishővéreknek alamizsnagyűjtő útjaikon némely rideg szívű emberek ajtajától üres kosárral kellett továbbmenni. A rend e szigorú alapszabályainak éppen az volt a céljuk, hogy a kishővérek éppen példájukkal nyissák meg az emberek szívét az öregség, a betegség és a szegénység hármasszertjét hordozó gondozottak, de velük együtt minden rászoruló iránt. A gróf által letett 50 000 aranykoronás alapítvány, amely ma feltehetően 50 millió forintnak felel meg, csak az intézmény fejlesztésére volt fordítható.

Az 1912. évi bővítési tervek nem kerültek elő, és elvesztek az 1932. évi további bővítés tervei is, mert az 1944. évi német megszállás idején a rákospalotai városháza pincéjében német katonák voltak elszállásolva akik a tél beálltával – tüzelő nem lévén – az oda lerakott aktákkal fűtöttek. Csak reménykedem, hogy e sorok megjelenésével felhívva a figyelmet valamelyik szerencsés kutatónak még kezébe kerül valamilyik tervnek egy elfekvő példánya.

Az 1932. évi bővítés jelentős építkezés volt, amelynek során – vasbeton födémek beépítésével – emeletet építettek a főépületre annak befogadóképességét a kétszeresére növelve, és azt gótikus stílusú templommal egészítették ki, amelynek méretei jelentősen meghaladták a régi, román stílusú kápolna méreteit, amire szükség is volt, mert – nem beszélve a 150 főre felnövekedett számú ápoltról, a rend immár magyar apácák belépésével is megnövekedett létszámáról – az istvántelki hívők egy része is odacsábult a Stephaneum templomába.

Az átépítést és bővítést Schmitterer Jenő³ építészmérnök, a Mérnöki Kamara titkára tervezte. Schmitterer Jenő, akihez baráti szálak fűztek, a templomot az akkori idők szellemének megfelelően eklektikus, azaz válogató stílusban tervezte meg, a történelmi stílusok közül a gót stílust választva ki. Míg azonban a régi időkben az építőmesterek műveik csillagbordázatát egyes kövekből rakták össze csodálatos tartószerkezetekké, amelyek a terhelést központosan, a bordák belső harmadában vezetve adták át az alapoknak, ez a templom már – a 20. század építészetének megfelelően – vasbeton

szerkezetű volt és így független volt minden megkötöttségtől.

Az építtető a Stephaneum aggok háza bővítésének és a templom megépítésének munkálataival az Ast Ede és Társa Vasbetonépítő Rt.-t bízta meg, amelynek vasbetonosztályát én vezettem. Akkoriban fejeztem be a Szondi utcai Szent Család-plébániatemplom⁴ gótikus vasbeton szerkezeteinek megépítését és a székesfehérvári Prohászka- emléktemplom vasbeton kupoláját, és mert akkor már rákospalotai lakos voltam, az én feladatomban lett a Stephaneum aggok háza vasbeton szerkezeteinek megtervezése és a kiviteli tervek elkészítése, valamint az egész építkezés levezetése. A munkát örömmel vállaltam, mert feleségem már azt megelőzően is támogatója volt a rend magyarországi karitatív munkájának.

A tervek elbírálását és az építkezési engedély kiadását az 1923-ban megyei városi rangra emelt Rákospalota tanácsának műszaki osztálya, amelyet akkor Furgyik György főmérnök, műszaki tanácsnok, későbbi jó barátom vezetett, zökkenőmentesen intézte el.

Az építkezést 1932 tavaszán kezdtük el, és gyors ütemben haladva, ősszel már teljesen készen át is adtuk, hogy az öregek a telet már a kibővített, jól fűtött épületben tölthessék.

Az aggok háza vezetőségének élén a francia születésű és magyarul csak törve beszélő főnöknő, a „jó anya” állott, akit egy magyarul jól beszélő francia apáca, a „titkárno” támogatott. A titkárno segített akkor is, ha a jó anyának vendé-

3 Schmitterer Jenő (1885-1965) építészmérnök bár a fővárosban dolgozott, több, a Károlyi családhoz köthető épület tervezésében is közreműködött, mint például vidéki üzemépület, kastély és nyaraló, valamint az újpesti Károlyi kórház átépítése.

4 A VI. Szondi utca 67. sz. alatti plébániatemplomról van szó

gei vagy hivatali látogatói voltak. Én a főnöknőt mindennap felkerestem, hogy beszámoljak neki a munka haladásáról, és utána végigkísértem az építkezésen, ahol fényképeket is készítettem, amelyeket gondosan megőrzök, mint egy olyan időszakos emléket, amely mindannyiunk számára emlékezetes fog maradni. Ha Schmitterer Jenő barátom is meglátogatta az építkezést, akkor mindig újból megköszönte a tervező gyönyörű gondolatát, hogy a templom bejáratát a főépület folyosójáról nyílóan, avval azonos szinten úgy képezte ki, hogy az öregeknek közvetlen bejárásuk legyen a templomba, az emeleten pedig a földszinti bejárat felett úgy tervezte meg a karzatot – azonos szinten az emeleti folyosóval –, hogy arra az istentiszteletek alkalmával a már járni nem tudó öregek és a betegek kerekas ágyai és székei közvetlenül begördíthetők legyenek.

Az apácák első csoportja született francia volt, de 1932-ben már mind tudott magyarul és magyar volt az apácák nagyobb része is. Valamennyien nagy szeretettel töltötték be választott hivatásukat.

Az aggok háza új részlegének megnyitása és a templom felszentelése után az élet valóban felélénkült a Stephaneumban. Istvántelek lakói egyre közelebb érezték magukhoz az intézményt, szívesen látogatták a hozzájuk közeli templomot, és úgy gondolom, hogy az ételmisszer-adományok is szépen megszorodtak. Lengyelország lerohanásáig nem is volt semmi baj, de ezt követően, majd a Jugoszlávia elleni támadás idején, 1940-ben a szegények ellátása már gondot jelentett.

A Stephaneum aggok háza története azonban nem választható el egy másik közintézmény, a rákospalotai szegényház történetétől.

Tudvalevő, hogy a rákospalotai régi község-háza az akkori Fő úton, a napjainkban újra a Fő út nevet viselő fő közlekedési úton, az azóta megépült „új” református templom helyén állott. Az I. világháború utáni időkben azonban ez az épület már elégtelen volt a község megszaporodott feladatainak ellátására, és ezért a községi tanács község-háza céljára megvette a Hubay Jenő tér 8. szám alatti hosszú, másik kijáratával a Fő útra néző földszintes házat, amelyet a palotai nép „szamárház” néven ismert.

Az átköltözés után a régi község-házát, amely U alakú épülettömbjével a Fő útra nézett, úgy alakították át, hogy Fő úti homlokzatának közepén új kapubejáratot nyitottak, amelytől jobbra (tehát kelet felé) helyezték el a rendőrőrszobát, míg a bal oldali szárnyban 20 öreg elhelyezésére alkalmas szegényházat létesítettek. Talán érdemes megemlíteni, hogy a község-házának ebben a szárnyában volt előzőleg elhelyezve a kisbíró szobája, és mellette a községi fogda.

A mai városháza az I. világháború végéig szálloda és vendéglőüzem volt⁵. A Tanácsköztársaság idején ebben az épületben székelt a direktórium. Rákospalota község 1920-ban ezt az épületet megvette Feith Gábortól és Lászlótól, cserébe átengedve nekik a már említett Hubay Jenő tér 8. szám alatti épületet. Rákospalota megyei várossá alakulása 1923-ban már az új, emeletes épületben zajlott le.

5 Az épületet 1912-ben Feith Gábor tervezte és építette. Vigadó néven kávéház, táncterem és szálloda működött benne. Az épületen 2013-ban helyezték el a Város-Emlék-Képek sorozat első emléktábláját.

Amikor Rákospalota a régi községháza telkét templomépítés céljára átengedte a református egyháznak, és a házat lebontották, az ott elhelyezett szegényeket máshol kellett elhelyezni. Ideiglenesen a Kossuth-szobor mellett még ma is meglévő úgynevezett Ferenczy-házban helyezték el őket. Ez a ház a református egyház tulajdona volt. Ferenczy-háznak azért nevezték, mert ebben a házban volt a Ferenczy-féle temetkezési vállalat. Trapéz alakjával úgy helyezkedik el, hogy homlokzatának középső részével a Kossuth-szoborra, déli szárnyával a Fő útra néz. A kocsibejáró a Fő útról nyílik, és ennek a vasút felé néző oldalán állott az a 4 darab szoba-konyhás lakásból álló, ablakaival a Fő útra néző tornácos ház, amelyben a szegényeket ideiglenesen elhelyezték.

A szegények ellátása ugyanis igen sok gondot okozott a városnak. Helyesebbnek látszott a szegények gondozását – megfelelő tartásdíj fizetése mellett – a szegényekkel hivatásszerűen foglalkozó intézményre, a Stephaneum aggok házára bízni. Ennek megfelelően 1940-ben a város szegényei átkerültek a Stephaneumba, oly módon, hogy értük és a város által később beutalt szegényekért a város fizet, míg „saját” gondozottjairól a Stephaneum gondoskodik.

A fenti döntéssel úgy látszott, hogy Rákospalota szegényeinek és öregségeinek kérdése

megoldódott. Amidőn azonban 1941. június 26-án Magyarország belépett a II. világháborúba, a Stephaneum aggok házának fenntartása már mind nehezebbé vált, bár az apácák önfeláldozó munkájának köszönhetően a gondozottak szükségét nem szenvedtek. A II. világháború után pedig Rákospalota város, a Nemzeti Segélyszervezete és más külföldi segélyszervezetek támogatták a Stephaneum munkáját, míg végül 1947-ben Rákospalota teljes egészében átvette a francia kishővérek rendjétől a Stephaneum aggok háza fenntartását. Az átadás-átvételt a városi tanács részéről Vaszeli József árvaszéki ülnök intézte, és az intézmény vezetésével az 1944-ben mártírhalt halt Fazekas Ferenc özvegyét bízták meg, aki nagy buzgalommal intézte az intézmény új követelményeknek megfelelő átszervezését.

Nem sokáig örülhettünk neki, mert midőn Rákospalota megyei várost mint Nagy Budapest XV. kerületét Budapesthez csatolták, az István-telki Főműhelyt és István-telket is átcsatolták Újpesthez mint Budapest IV. kerületéhez, és így a Stephaneum aggok háza is elkerült figyelmünk köréből. Csak másodkézből értesültünk, hogy Budapest az öregek ellátását saját kezelésébe vette át, és a Stephaneumot mint jóléti intézményt megszüntette.

Épületeiben a Chinoin Vegyészeti Gyár csomagolóüzeme működött, a templomot pedig lebontották.

Fáj a szívem érte. Egyik legkedvesebb gyermekem volt.

A „KOSSUTH-SZOBOR NÉNI”

ÍRTA: László György

Nagyobbacska diák koromban sokszor bámultam fel a mi Kossuth szobrunkra. Kissé mindig féltem figyelmeztetően felemelt ujjától, amit azóta letört valaki vagy valami, talán az idő kemény ökle, amely nemcsak a húst és a csontot morzsolja, zsugorítja össze, hanem még a szervesen követ is. Valóban, a gyermekkorom hatalmas szobor-óriása összezsugorodott, töpörödött mert ma észrevettem, hogy sokkal kisebb, mint a pesti szobrok.

A palotai Kossuthszoborról eszembe jutott az az édes gyerekszáj történet, amelynek fültanúja voltam. De még mielőtt erre rátérnék, hadd mondok el még azt a speciális adatot, ami egyedülálló a szobrok történetében. Ilyen eset csak Rákospalotán esett meg szoborral. Ugyanis az, hogy valaki meg akarta borotválni. Igen, úgy hallottam gyerekkoromban, hogy valaki, vagy politikai okból vagy magánügyben létrát támasztott fényes nappal a szoborhoz, felmászott rá, beszappanozta annak rendje és módja szerint, azután elővette a borotvát, hogy leborotválja vele Kossuth apánk kőből nőtt körszakállát. De még mielőtt a kárörvendő és bámuló tömeg örülhetett volna azon, hogy miként csorbul bele a vállalkozó borotvája az évtizedes szakállba, a tűzoltók leszedték a kontár borbélyt a létráról. Mert nem borbély volt. Hogy ki? Ezt azért nem árulom el, mert aki itt élt az úgyis tudja, aki pedig nem tudja, arra nem tartozik. Van még egy ok. Attól félek, hogy kegyeleltetésnek minősítenék. Pedig nem az, csak derűs visszaemlékezés.

Éppen olyan, mint ez a másik, arról a Rákospalotáról, amelyik az én gyerekkorom szénaillatú emlékeit sugározza magából.

Akkor még falu voltunk. Itt a Kossuthszobornál volt egy üzlet, aminek a cégtábláján az állt: „Bazár a Kossuth-szoborhoz”.

Ebben az üzletben az árpacukortól a vonalzóig minden kapható volt, ami csak a mi gyerekfantáziánkat izgatta. Mi kisdíákok mindenért ide jártunk, még akkor is, ha a falu másik végén laktunk. Fogalom volt ez a bazár, és úgy néztünk arra a kistermetű, ráncos arcú, sipító hangú nőre, aki kiszolgált bennünket, mint valami mesebeli hercegnőre. Irigylettük, mint amazt, mert állandóan ott lehetett a kincsek között, amik nekünk néha elérhetetlenek voltak. Az a sok matrica, golyó, csiga, összerakó játék, kishegedű... és még a jó ég tudja micsoda vágyálmok...

Ez a kis nő nem nagyobb termetre, mint egy jól fejlett négy éves gyerek, angyali türelemmel szolgált ki mindannyiunkat, pedig ugyancsak megszékíroztuk. Ez az üzlet nemcsak mindent

* A cikket az eredeti szöveg szerint, betűhíven közöljük, ezért néhány ponton eltér a mai helyesírási normáktól. (Szerk.)

árult, de minden időben nyitva volt. Azért is szokott mindenki ide.

Nem csak mi mentünk magunktól, de szüleink is, ha valami olyan dolog kellett, amit ritkán használtak, azt mondták:

– Eredj a Kossuthszoborhoz, ott kapsz. Nem is tették hozzá, hogy a bazárba, mert ez különben teljesen felesleges dolog lett volna, hiszen akit a Kossuthszoborhoz küldtek mondjuk miniszterpapírért, soha se fordult a szoborhoz, hogy attól kérje két krajcár ellenében. Közöttünk vannak olyanok is, akik gyerekkorukban talán egyetlen egyszer sem nézték meg Kossuth apánkat, nem is vették észre a bazár sok csábító látványától. Talán ha cukorból lett volna...!? Viszont akkor már nem csak az ujjá volna letörve...

Szóval mentünk a Kossuthszoborhoz a hét-köznapok minden órájában. Zarándokoltunk, tódultunk, miként ha március tizenötödikén az ünneplő tömeg, csak hogy mi nem lelki vigaszért, hanem inkább krumplicukorért jártunk.

Egyszer, már akkor húszéves lehettem, már nem is voltam a szó legszorosabb értelmében palotai, hiszen bejártam Pestre, és így a Kossuthszobor csodálatos kincsei nem csillogtak úgy, ha véletlenül bevetődtem egyért másért, mint akármelyik másik üzletbe, mondom, egyszer egy vasárnap délelőtt, mikor hegedülni akartam, észrevettem, hogy elszakadt a „G” hurom. Boszszantott a dolog. Honnan veszek ilyenkor itt Rákospalotán egy „G” hurt? Hirtelen mentőttem támadt, hát a Kossuthszobornál!

Nem nagyon bíztam ugyan benne, hogy vasárnap délelőtt a „kisasszony” ki fog szolgálni esetleg belülről, de mikor odaértem, úgy láttam, nem vagyok egyedüli vasárnapi vevő. Csak úgy dült a sok kis elemista az üzletbe mint régen, mikor még falu voltunk és a kisasszony (aki semmit sem változott, azaz valamivel kisebb, ráncosabb lett, hangja is vékonyabb) ugyanolyan türelemmel bajlódott a kisgyerekekkel. Emlékeim hirtelen elöntöttek. Újra éreztem az árpacukor és a matrica szagát, ami összekeveredett bennem egyetlen boldog érzéssel. Meghatva bámultam a nebulókat, mikor egy pöttömnyi parasztyerek viharzik be egy kétfillérest emelve a „kisasszony” orra elé és lihegve szól:

– Kossuthszobor néni! ... Kérek kettőért golyót!

László György (1896-2004)

1957-ben történt nyugdíjazásáig Budapest különböző részein több mint 200 lakóépületet, üzemet és közintézményt tervezett, épített. Az első vasbeton héjkupolás templom tervezése is a nevéhez fűződik (az evangélikus nagytemplom Rákospalotán). 1945-től 1949-ig Rákospalota műszaki tanácsnoka volt, elkészítette a háború utáni első átfogó szabályozási tervet. Éveken keresztül meghívott előadója, majd tanszékezetű docense volt a Budapesti Műszaki Egyetemnek. Kiemelkedő munkái közé tartozik a Gellért-hegyi víztároló, a Lipótvárosi „Főnix” épület, Árpád Kórház rekonstrukció, Kelenföldi Erőmű lakótelepe, Szondi utcai templom, a kertvárosi kápolna és a Prohászka emléktemplom. 2005 óta kerületünk díszpolgára.

Az 1940-es évek végén aktívan részt vett a Rákospalota című hetilap szerkesztésében, „A Kossuthszobor néni” című írása a Rákospalotai Múzeum adattárából az e lapba szánt kéziratok közül került elő. Válogatta: Kiss E.

NEMZETI ÉVFORDULÓ

100 ÉVE HALT MEG MADARÁSZ VIKTOR

ÍRTA: dr. Matits Ferenc

Nemzetünk nagyjainak évfordulóit – legyen az művész, politikus, hadvezér, tudós stb. – kiállításokkal, kiadványokkal, érem- és bélyekkiadásokkal, konferenciákkal, szó- és írásbeli méltatásokkal, ünnepi programokkal ünnepeljük meg.

A Rákospalotai Múzeum 2017. február 4-én nyílt centenáriumi kiállításán az intézmény saját Madarász-anyagán a Magyar Nemzeti Galéria – Szépművészeti Múzeum 4 festményével egészítette ki. Madarász Viktor festőművész leánya Adeline, aki a kerületben élt hosszas tárgyalásokat követően 1960-ban az ekkor nyíló helytörténeti múzeumnak adományozta a nagy festő nála őrzött hagyatékát, amely a festményeken kívül a művész személyes tárgyait, dokumentációs anyagait tartalmazza. A Madarász-hagyatékból rendezett nagyszabású kiállítás az intézmény frissen kifestett, jól megvilágított 3 termében értő rendezéssel, tájékoztató szövegekkel került bemutatásra és 2017. június 30-ig tekinthető meg. Az emlékkiállítás mottóját Ligeti Antal festőművésztől kölcsönözték: *„...hol a hősök művészi ecsettel megörökített dicső tettein felbuzdulhatna a késő utód...”*

A nagyszámú közönséget a kerület alpolgármestere, valamint Plesznivy Edit, a Magyar Nemzeti Galéria – Szépművészeti Múzeum művészettörténész-főmuzeológusa köszöntötte. A zenei műsorral kiegészített megnyitót, munkatársa Krasznai Réka művészettörténész-muzeológus tartotta, aki a közelmúltban Párizsban kutatta

Madarász Viktor működését. Beszédében kiemelte, hogy örül annak, hogy nem csupán festmények idézik a 100 éve elhunyt művész emlékét, de bútorai – szekrényei, asztala, széke – is bemutatásra kerül, sőt az egykor általa viselt kabát is. A művész emlékének felidézését szolgálják továbbá azok a korabeli fotók, amelyek között az egyiket Kossuth Lajos dedikált a művésznek, míg

**Madarász Viktor festőszekrénye.
1855 körül készítette párizsi műtermének
berendezéséhez.**

A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

illetve a *Dobozi*, a *Zrinyi Péter és Frangepán Kristóf a bécsújhelyi börtönben*, a *Dózsa népe*, a *Zách Felicián*, a *Zrinyi Ilona a vizsgálóbíró előtt*, a *Kuruc és labanc*, a *Petőfi halála*, a *Thököly álma*, a *Zápolya Izabella* stb. romantikus hangvételű történeti festményei a nemzet sorskérdéseivel foglalkoznak. Ezeket a jobbára nagyméretű műveket a falon elhelyezett lapmonitoron láthatják a látogatók.

A kiállított anyagban a történeti festményein kívül portréival sikereket arató művész önarcképe, illetve a Madarász-család tagjainak arcképei láthatók, valamint George Washington, Kossuth Lajos és Keglevich gróf portréi. A *Kolajev históriája*, a *Rákóczi a bécsújhelyi börtönben* és a *Csikósok című*

nagyméretű festményei szintén bemutatásra kerültek. Ez utóbbi sejtelmes festménye az éjszaka a tábornúznél melegedő csikósokat ábrázolja. ■

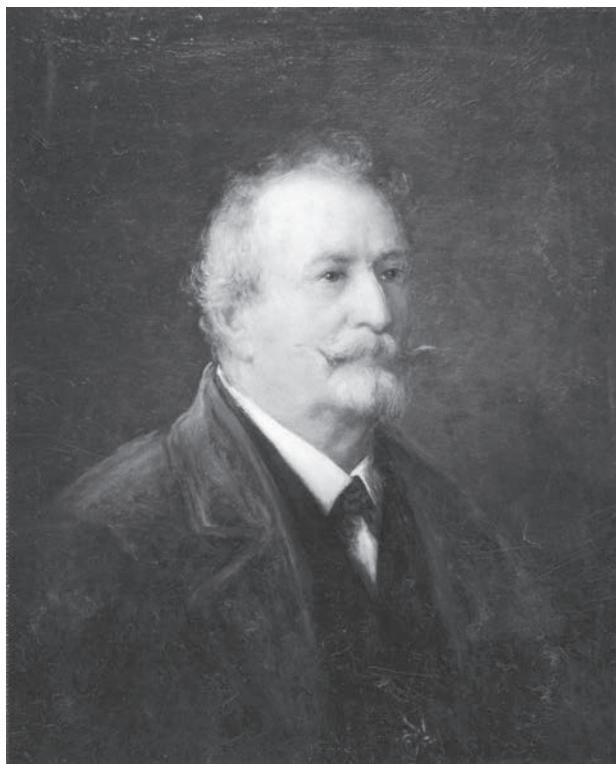

MADARÁSZ VIKTOR

(1830–1917)

ÍRTA: Antal Frigyes

A XIX. század magyar festészetének nincs organikus fejlődése; nem volt tradíciója, melyet az egyes festők folytathattak volna. Ha valaki tehetséget érzett a festészethez, annak külföldre kellett mennie, hogy valamely ottani irányhoz csatlakozva pótolja születési miliójének művészetnélküliségét és tradíciótlanságát. Szükségszerűen elmaradt festőink természetesen konzervatív vagy legjobb esetben eklektikus irányok szolgálatába szegődnek, de minél előbbre haladunk a XIX. században, annál inkább válnak képesekké progresszív irányok megértésére is.

Madarász Viktor: Önarckép (1910)

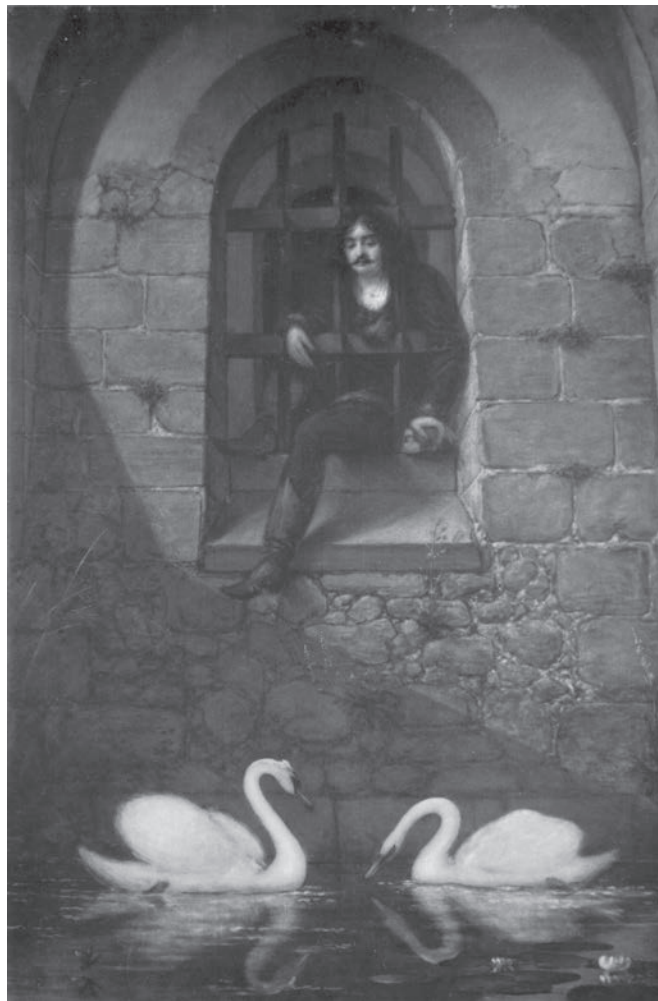
A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Madarász az első festőnk, aki eljutott a romantikus festészethez. Ő előtte nálunk csak bécsi harmadkézből vett pszeudoklasszicista sémákat festettek (Orlai Petrics Soma, Kiss Bálint). Madarász ezzel nem elégszik meg. Ott-hagyja Bécset; ő az első magyar festő, aki Párisba megy. Itt Cognietnek, a Delaroché-tanítvány-nak akkor nagy hírű műtermébe lép. Nagy híre dacára Cogniet festészete nem volt az akkori legjobb francia nívón, a Delacroix nívóján; a Dévéria-Delaroché-Cogniet-kör sok megtanulható dolgot átvett ugyan a nagy mestertől, de lényegükben az ő törekvéseik mégis csak arra irányultak, hogy az új kolorisztikus vívmányokat durván kiélezve tetszetősökké tegyék: megható, népszerűsége beállított történelmi képekben, melyek főleg az elnyomott népek múltjából való dicső tetteket ábrázoltak. Nagyon érthető lett volna, ha Madarász, a 48-as forradalom katonája, a vidéki dzsentricsalád sarja teljesen behódolt volna ennek az erősen tartalmi iránynak; hisz Orlai Petrics Somától Delarochéig is óriási volt már a lépés. De Madarász nem szolgáltatta ki magát teljesen ezeknek a pszeudo-romantikusoknak, akik pedig ekkor Párisban az általános köz-tudat szerint modernnek voltak (szemben az akadémikus Ingres-iskolával). A jövevény magyarnak Delacroix, a még Franciaországban is izolált forradalmár úgyannyira tetszett, mint Delaroché; azt már persze nem tudta – és nagyon bátor embernek kell annak lennie, aki neki ezért ma szemrehányást tud tenni –, hogy Delacroix sokkal nagyobb festő Del-

Madarász Viktor:
II. Rákóczi Ferenc a bécsújhelyi börtönben (1905)
A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

arochenál. Hogy egyáltalában volt fogékonysága Delacroix nagy kolorisztikus és kompozicionális problémái iránt is, ezért csak a legnagyobb csodálattal adózhatunk az első Párisba kiszakadt magyar festőnek. Aki szeretné, hogy Magyarországon valamikor organikus, tradíciós és mégis a külföld összes vívmányait magába olvasztó művészet lehetséges legyen, kell, hogy meghatottan álljon ama bájos kis kópia előtt, melyet Madarász az 50-es évek végén Delacroix *Noces juives*-je után festett és melyet Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeumnak szerencsés kezű és történelmi érzékkel bíró új igazgatója nemrég szerzett meg a múzeum számára.

Madarász nagy festői tudását megtaláljuk az összes képeken, melyeket Párisban festett (1854-1870), de még sokkal inkább a vázlatokon, melyeket ezekhez a képekhez készített. A képekbe magukba mindig belevegyül már az a tartalmi cifrázás, melyet a Delaroché-iskola oly fontosnak tartott. De ezektől nagyon könnyen eltekinthet mindenki, akinek van érzéke kompozíció és festői kvalitások iránt. *Hunyady László siratása* című képén (1859, Szépművészeti Múzeum) az oltárkendő vörös keresztje, a vérfoltok, a szinpadias lámpa és hasonló lokálkoloritós rekvizitumok úgy válnak le a szépen összetartott vonalkompozícióról, a kitűnően megoldott sárgászöld-fekete szinharmoníáról, mint a rossz bőr a kigyóról. Aki pedig mégsem tud a kép előtt e néhány tartalmi elemtől eltekinteni, azt meggyőzi megragadóan monumentális és szélesen festett vázlata (Ernst-Múzeum), mely ezeknek teljes híjával van és amelyre egyszer egy hálás utókor úgy fog visszatekinteni, mint

a magyar festészet kiindulópontjára. Hogy a *Dobozy Mihály* vázlatát (Ernst Múzeum) a maga impresszionista vadságával egy gömörmegeyi fiatal ember festette a 60-as évek elején, azt

Madarász Viktor: Madarász Adeline (1888)

A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

egyszerűen szédítő elgondolni. Kitűnő maga a kép is (Madarász-család tulajdona); nincs ugyan oly impresszionista módon festve, mint a vázlat, de egyensúlykompozíciója izgató és hatalmas. A sárgásszürke ég szinte felhasad abba az irányba, amerre a lovasok vágatnak. A *Zrinyi és Frangepán* (1864, Szépművészeti Múzeum) baloldali csoportjának szürkerózsaszín-sárga szinkompozíciója méltó volna Couture-hez.

Mindezekkel a képekkel Madarász Párisban nagy sikereket ér el. A *Hunyady László* megkapja a Sálon nagy aranyérmét. A *Dobozy* egyik példányát kiviszik Amerikába. Egymást érik a megrendelések; lefesti Thierryt, Oliviert. Szeretik a személyét is. Intimusa a Gauthier-körnek. Teljesen és megértően benne él már új hazája szellemi légkörében.

Ekkor gróf Andrássy Gyula miniszterelnök rábeszéli, hogy jöjjön haza; Madarász enged és visszatér Pestre (1870). Itt eleinte hideg közönyt, majd nyílt ellenségeskedéssel találkozik. A napilapok és folyóiratok kritikái egyhangúan túl merészeknek, túl realiztikusoknak, túl színeseknek találják a képeit, hibáztatják a széles „franciás” ecsetkezelését. Madarász zavarban van, nem tudja, hogyan fessen. Elveszti a művészi talajt a lába alól; túlozza képein a már Párisban is zavaró tartalmi elemet, csakhogy hazafiasan hasanak. Most festi azokat a képeket, melyek miatt a régi konzervatív kritikusok mai realista utódai ugyanolyan bátran végeznek Madarászszal – de most már persze realista alapon – mint ötven év előtti őseik. Pedig még a legrosszabb képeinek is mindig vannak festői kvalitásai; hogy például a legrosszabbak és legkésőbbiek egyikét vegyük:

a *Petőfi halóid*-nak (1878, Ernst-Muzeum) tájképháttérében is sok van még a *Dobozy Mihály* nagyvonalú monumentalitásából.

Röviddel ezután (1880) Madarász kénytelen abbahagyni a festészetet, mert képei nem elég kinyaltak, nem elég rózsaszínűek és ezért nem kellenek senkinek. Ha kint maradt volna Párisban, szépen és érdekesen fejlődött volna tovább. Itthon rézkereskedésre kellett magát adnia. Ebbe belebukott és késő öregségében, még nyolcvanhétéves korában is, fotográfiai után kétszáz koronáért festette a portrékat, hogy éhen ne haljon.

Most halt meg, néhány hónappal ezelőtt. Amíg itt élt köztünk, senki nem törődött vele. Jóformán senki sem tudta, hogy a legjobb magyar festők egyike volt. Senki sem tudta, hogy az a kultúra, mely ezt az öreg honvédet izig-vérig áthatotta, a nálunk csak oly kevesek által – talán még csak Petőfi által – átértett, 48-as nemzetközi demokrácia kulturája volt, mely a magyar mult legszebb emlékeihez tartozik. ■

100 ÉVE HUNYT EL A MAGYAR TÖRTÉNELMI FESTÉSZET VEZÉRALAKJA

MADARÁSZ VIKTOR

emlékkiállítás

Madarász Viktor

RÁKOSPALOTAI MÚZEUM

Megtekinthető:

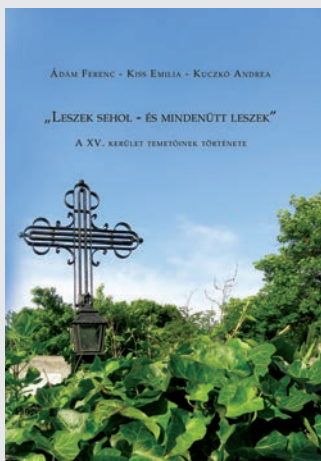
2017. február 4 – június 30. között

keddtől péntekig 10-18 óra, szombaton 10-14 óra között.

1158 Budapest, Pestújhelyi út 81.

Telefon: 419-8216, www.rakospalotaimuzeum.hu;

Megközelíthető a Bosnyák térről 124-es, a Keleti pályaudvarról a 7-es, 108E és 8E jelzésű autóbuszokkal.

„Leszek sehhol – és mindenütt leszek”

A XV. kerület temetőinek története

A könyv célja, hogy tudományos-ismeretterjesztő kiadvány formájában – mind a „laikus” érdeklődő temető-látogatók, mind a helytörténetet kutatók számára is egybegyűjtse és bemutassa a kerületben nyugvó, egykor itt élt és alkotott híres személyiségek pályaképét és emberi erényeit, valamint a helyi társadalom mozgó-erőinek és mechanizmusainak egyes vetületeit.

Kapható a Dokumentumtár és Információs Központban.
(Bocskai u. 74-78.)

Ára: 1400 Ft

„Leszek sehhol – és mindenütt leszek” A XV. kerület temetőinek története című helytörténeti kiadványban a kötet szerkesztője tévesen azt állította, hogy Gerecze Péternek nincs emléktáblája. Ezzel ellentétben 2006-ban Gerecze Péter születésének 150. évfordulójára alkalmából a pestújhelyi lokálpatrióták kezdeményezésére a XV. kerületi önkormányzat emléktáblát avatott a Pestújhelyi Általános Iskola falán.

Kapható a Csokonai Kulturális és Sportközpont telephelyein, előfizethető a szerkesztőségben, információ: a 419-8216 telefonszámon és a mail@rakospalotaimuzeum.hu e-mail címen kérhető.

Impresszum

Helyem Házam Palotám – XV. kerületi helytörténeti értesítő. Kiadja: a Csokonai Kulturális és Sportközpont (1153 Budapest, Eötvös u. 64-66.). Felelős kiadó: Tóth Lajos. Főszerkesztő: Kiss Emília. A szerkesztőbizottság tagjai: Adamik Tamás, Alexa Károly, Kelemen Árpád, Kiss Emília, Kuczko Andrea, Nagy Árpád, Németh Gábor, Rátonyi Gábor Tamás, Tóth Lajos, Varga Gábor Vargosz. A szerkesztőség címe: Rákospalota Pestújhely és Újpalota Helytörténeti Gyűjteménye 1158 Budapest, Pestújhelyi út 81-83., www.rakospalotaimuzeum.hu. Grafikai tervezés: Taba Ágnes. Korrektúra: Döbrössyné Sikfalvi Judit Tördelés: Kuzma Angéla. Készült a Csokonai Kulturális és Sportközpont nyomdájában. Megjelenik negyedévente 300 példányban. HU ISSN2416-3309

**Madarász Victor és Madarász Adeline, fénykép 1910 k.
A Rákospalotai Múzeum gyűjteményéből**